

Crna Gora
VLADA CRNE GORE
**Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava**

Predlog

PLAN AKTIVNOSTI ZA POSTIZANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI 2013-2017

Podgorica, januar 2013. godine

SADRŽAJ

I UVOD	4
II PRAVNI OKVIR	4
III PRESJEK STANJA	11
IV PLAN AKCIJE	16
V FINANSIJSKA SREDSTVA ZA REALIZACIJU PAPRR.....	19
VI NAČIN IZVJEŠTAVANJA O SPROVOĐENJU PAPRR.....	19
VII PROGRAM SPROVOĐENJA ZA 2013-2014.....	22
1. Unaprjeđenje ljudskih prava žena i rodne ravnopravnosti.....	23
2. Rodno osjetljivo vaspitanje i obrazovanje.....	29
3. Rodna ravnopravnost u ekonomiji.....	38
4. Rodno osjetljiva zdravstvena zaštita.....	51
5. Rodno zasnovano nasilje.....	58
6. Mediji i kultura.....	68
7. Ravnopravnost u procesu odlučivanja u političkom i javnom životu.....	73
8. Međunarodna politika i saradnja.....	80
9. Institucionalni mehanizmi za primjenu politika rodne ravnopravnosti.....	85

PLAN AKTIVNOSTI ZA POSTIZANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI (2013-2017.godina)

1. Uvod

Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori predstavlja razvojni dokument za implementaciju politike rodne ravnopravnosti. Zasnovan je na međunarodnim i domaćim pravnim izvorima koji tretiraju problematiku rodne ravnopravnosti. Rodnu politiku nemoguće je odvojiti od jednakog priznavanja, uživanja i zaštite ljudskih prava, realizacije socijalne pravde, socijalne inkluzije i postizanja održivog razvoja. Takođe, rodna ravnopravnost, kako na zakonskom, političkom tako i na nivou stvarnosti je nužna pretpostavka koja Crnu Goru približava evropskim integracijama i krugu zemalja Evropske Unije, ali i ispunjavanju postojećih obaveza kao države članice Ujedinjenih nacija i Savjeta Evrope.

Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori, u daljem tekstu PAPRR, profilisan je tako da se idejno, politički i pravno uklapa u sistem Crne Gore. Osnovna ideja kojom je PAPRR protkan je ideja uravnoteženog i stabilnog razvoja Crne Gore sa ciljem priključivanja evropskim integracijama. Politička dimenzija PAPRR-a vidljiva je u njegovoj povezanosti sa ostalim usvojenim razvojnim dokumentima, strategijama, politikama i u mnogim svojim dijelovima predstavlja njihovu realizaciju. Pravni okvir su međunarodne obaveze i postojeći nacionalni zakoni. Iz svega navedenog proilazi realizam ovog dokumenta koji sadrži strateške ciljeve, razvojne ciljeve i mjere čija je realizacija moguća u periodu od četiri godine za koji se donosi. PAPRR je dokument koji usvaja Vlada Crne Gore, ali njegova uspješna realizacija zahtijeva saradnju i koordinaciju Ministarstva za ljudska i manjinska prava, odnosno Odjeljenja za poslove rodne ravnopravnosti, sa nadležnim ministarstavima, organima uprave, sa članovima i članicama Skupštine, javnim ustanovama, organima lokalne uprave i civilnim sektorom.

PAPRR se donosi za period od četiri godine i to za oblasti definisane u skladu sa Pekinškom deklaracijom i Planom za akciju. Od 12 kritičnih oblasti u kojima je najizraženija rodna neravnopravnost u Pekinškoj deklaraciji, Crna Gora se opredijelila za devet oblasti u kojima namjerava u narednom vremenskom periodu da djeluje u cilju postizanja rodne ravnopravnosti. U izradi PAPRR-a su korišćena nacionalna, regionalna i globalna iskustva u kreiranju i implementaciji sličnih dokumenata. Izrada ovog dokumenta se zasnivala na kontekstu pridruživanja Crne Gore EU, preporukama Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena (CEDAW) i nacionalnim prioritetima u domenu politike rodne ravnopravnosti.

2. Pravni okvir

PAPRR se zasniva na nacionalnom zakonodavstvu i međunarodnim instrumentima za ljudska prava, na pravnim dokumentima Ujedinjenih nacija, Savjeta Evrope, Evropske unije i specijalizovanih međunarodnih organizacija u onom dijelu u kojem se odnose na ravnopravnost žena i muškaraca. Važno je naglasiti da je PAPRR obuhvatio obaveze i preporuke Regionalne deklaracije o saradnji institucionalnih mehanizama za ravnopravnost polova BiH, Srbije, Crne Gore i Makedonije (2005).

2.1. Međunarodni izvori

- **Standardi UN za postizanje rodne ravnopravnosti**

Potreba uspostavljanja rodnog partnerstva u političkom životu između žena i muškaraca proizilazi iz međunarodnih dokumenata: Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (1948), Konvencije o političkim pravima žena (1952), Konvencije protiv diskriminacije u obrazovanju (1960), Pakta o građanskim i političkim pravima (1966), Pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), Deklaracije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1967), Deklaracije o zaštiti žena i djece u slučaju opasnosti i oružanom sukobu (1974), Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979), Deklaracije o eliminaciji zlostavljanja žena (1993), Pekinške deklaracije i Platforme za akciju (1995), Univerzalne deklaracije o demokratiji (1997), Opcionog protokola za Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (1999), Rezolucije 1325 Savjeta bezbjednosti (2000) i Milenijumske deklaracije UN / 8 Milenijumskih razvojnih ciljeva (2000–

2015). Osam MRC su: Iskorjenjivanje krajnjeg siromaštva i gladi; Dostizanje sveobuhvatnosti osnovnog obrazovanja; Unaprjeđenje ravnopravnosti polova i osnaženje žena; Smanjenje smrtnosti djece; Unaprjeđenje zdravog materinstva; Suzbijanje HIV/AIDS, malarije i drugih bolesti; Osiguranje održive životne sredine; Uspostavljanje globalnog partnerstva za razvoj. Rezolucija 17/19 o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i jednakosti polova usvojena od Savjeta za ljudska prava; Rezolucija 66/129 o poboljšanju položaja žena u ruralnim sredinama usvojena od strane Generalne Skupštine.

- **Standardi Evropske unije za postizanje rodne ravnopravnosti**

Pravo žena na jednak tretman predstavlja iznad svega osnovno ljudsko pravo. Diskriminacija se prepoznaje kao politički neprihvatljiva, ekonomski neisplativa i zakononski sankcionisana. Na taj način, rodna ravnopravnost postaje jedan od osnovnih elemenata u reformskim procesima.

Rodna ravnopravnost kao zakonski princip u domaćem zakonodavstvu često nije u skladu sa pravom Evropske unije. Jedan od preduslova za usklađivanje normi jedne zemlje sa standardima Evropske unije je poštovanje ženskih ljudskih prava i uspostavljanje antidiskriminacionih mehanizama. Poštovanje ovih principa očekuje se od svake države članice, ali isto tako i od država koje bi željele da postanu članice Evropske unije.

Značaj ljudskih prava, u okviru strategije društvenog i ekonomskog razvoja, jasno je definisan **Amsterdamskim sporazumom** iz 1997. godine, kojim je Unija iz ekonomske prerasla u političku zajednicu. Ovim sporazumom pravno su regulisana ljudska prava, a naročito princip jednakog tretmana muškaraca i žena i zabrana diskriminacije na osnovu rodne pripadnosti. Sporazumom se Zajednica obavezuje da će težiti eliminaciji neravnopravnosti i promovisati ravnopravnost među muškarcima i ženama.

Zaštita i unaprjeđenje ženskih prava i rodne ravnopravnosti zagarantovana je i pravnim aktima koje donose organi Unije, odnosno regulativama, direktivama i odlukama koje imaju obavezujući karakter, kao i rezolucijama i preporukama kojima se definišu ciljevi Unije i državama članicama savjetuje sprovođenje određenih mjera.

- **Pravni akti Evropske unije koji se odnose na rodnu ravnopravnost i jednak tretman žena i muškaraca**

EU Putokaz za postizanje rodne ravnopravnosti 2006-2010 (Ekonomska nezavisnost za žene i muškarce; Usklađivanje profesionalnog, privatnog i porodičnog života; Ravnopravno učešće žena i muškaraca u procesima odlučivanja; Iskorjenjivanje svih oblika nasilja po osnovu pola i trgovine ljudima; Eliminisanje rodni stereotipa u društvu; Promovisanje rodne ravnopravnosti izvan Evropske unije). Strategija za rodnu ravnopravnost 2011-2015 sadrži pet prioriteta: Ekonomija i tržište rada; Jednake zarade; Ravnopravnost na menadžerskim pozicijama; Rodno zasnovano nasilje; Promocija van EU. Strategija 2020.

- Direktiva Savjeta 79/7/EEZ od 19. decembra 1978. godine o progresivnoj primjeni principa jednakog tretmana za muškarce i žene u oblasti socijalne zaštite;
- Direktiva Savjeta 92/85/EEZ od 19. oktobra 1992. godine o uvođenju mjera kojima se podstiče unaprjeđenje sigurnosti i zdravstvene zaštite na radu trudnih radnica i radnica koje su se nedavno porodile ili su na porodijskom odsustvu;
- Direktiva Savjeta 96/34/EEC o odsustvu radi brige o djetetu;
- Direktiva 2002/73/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta kojom se mijenja i dopunjava Direktiva Savjeta 76/207/EEZ o primjeni principa jednakog tretmana za muškarce i žene u odnosu na dostupnost zaposlenja, profesionalnu obuku, napredovanje na radnom mjestu i na uslove rada (tekst od važnosti za Evropski ekonomski prostor);
- Direktiva Savjeta 2004/113/EZ godine kojom se primjenjuje načelo ravnopravnosti muškaraca i žena u mogućnosti dobijanja i nabavke roba, odnosno pružanja usluga;
- Odluka Savjeta 95/593/EC od 22. decembra 1995. godine o srednjeročnom akcionom programu Zajednice o jednakim mogućnostima za žene i muškarce;
- Odluka Savjeta 2001/51/EZ: kojom se pokreće program u vezi s Okvirnom strategijom o rodnoj ravnopravnosti (2001.-2005.);
- Odluka br. 1554/2005/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta kojom se mijenja i dopunjava Odluka Savjeta 2001/51/EZ o pokretanju programa koji se odnosi na okvirnu strategiju Zajednice o rodnoj

ravnopravnosti i Odluka br. 848/2004/EZ o pokretanju programa djelovanja Zajednice za promovisanje organizacija koje na evropskom nivou djeluju na području ravnopravnosti muškaraca i žena;

- Kako bi se unaprijedila dostupnost evropskog zakonodavstva "preinačena" Direktiva 2006/54/EZ objedinjuje u jedinstven pravni tekst šest direktiva (75/117/EZ, 76/207/EEZ, 2002/73/EZ, 86/378/EEZ, 96/97/EZ i 97/80/EZ) koje su 15. avgusta 2009. godine ukinute;
 - Direktiva 2010/41/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 7. jula 2010. godine o primjeni načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama koji se bave djelatnošću u okviru samozapošljavanja, te o ukidanju Direktive Savjeta 86/613/EEZ (SL L 18015.7.2010.);
 - Direktiva 2006/54/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta od 5. jula 2006. godine o sprovođenju načela jednakih mogućnosti i jednakog tretiranja muškaraca i žena o pitanjima zapošljavanja i obavljanja zanimanja;
 - Rezolucija Evropskog parlamenta od 12. marta 2008. godine o položaju žena u ruralnim sredinama EU;
 - Preporuka Savjeta 84/635/EEC od 13. decembra 1984. godine o promociji pozitivne akcije za žene; i
 - Rezolucija Savjeta od 27. marta 1995. godine o ujednačenom učešću žena i muškaraca u procesu donošenja odluka.
- **Pravni akti Savjeta Evrope koje se odnose na rodnu ravnopravnost i jednak tretman žena i muškaraca:**

Ključni zakonski dokumenti o rodnoj ravnopravnosti Savjeta Evrope su: Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i sloboda, Evropska socijalna povelja, kao i niz preporuka Komiteta ministara i Deklaracija o rodnoj ravnopravnosti kao preduslovu demokratije; Preporuka R(2003)3 o ujednačenom učešću žena i muškaraca u političkom i javnom odlučivanju; Preporuka R(90)4 o neseksističkoj upotrebi jezika; Preporuka R(85) o nasilju u porodici; Preporuka R(98)14 o integrisanju rodnog aspekta u javnu politiku; Deklaracija o politici suprotstavljanja nasilju nad ženama u demokratskoj Evropi (Rim III Evropska ministarska konferencija); Deklaracija o ravnopravnosti žena i muškaraca kao osnovnog kriterijuma demokratije; Rezolucija, Deklaracija i Program za akciju usvojeni na petoj Evropskoj ministarskoj konferenciji o ravnopravnosti među muškarcima i ženama (Skoplje, januar 2003.godine); Preporuka R(2000)11 o akcijama u borbi protiv trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorišćavanja; Preporuke usvojene na seminaru »Muškarci i nasilje nad ženama« (oktobar 1999.); Preporuka R(91)11 u vezi sa seksualnim iskorišćavanjem, pornografijom kao i prostitucijom i trgovinom djecom i omladinom; Preporuka 1325(1997) Parlamentarne skupštine o trgovini ženama i prisilnoj prostituciji; Preporuka R(96)5 o pomirenju radnog i porodičnog života; Preporuka R(2002)5 o zaštiti žena od nasilja; Preporuka R(2003)3 o uravnoteženom učešću žena i muškaraca u donošenju odluka; Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, tzv. Istanbulska konvencija, potpisana u Istanbulu 11.5.2011. godine; Preporuka 1921(2010)- "Rodno budžetiranje kao sredstvo za očuvanje zdravlja žena."; Preporuka 295(2010)- Socijalno vrijeme, slobodno vrijeme: koje je pravo vrijeme za planiranje politike?; Preporuka 288(2010)- "Postizanje održive rodne ravnopravnosti u lokalnom i regionalnom političkom životu."; Rezolucija- "Premošćivanje jaza između de jure i de facto ravnopravnosti sa ciljem postizanja stvarne ravnopravnosti polova."; Rezolucija 1715(2010)- Platama između žena i muškaraca; Rezolucija 1751(2010) – Rezolucija Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope "Suzbijanje seksističkih stereotipa u medijima."; Preporuka CM/Rec (2010)5 Odbora ministara/ministrica državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta (usvojena od strane Odbora ministara 31. marta 2010. na 1081 sastanku zamjenika ministara); Rezolucija 1728(2010)- Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i ravnopravnosti polova; Preporuka br. (2008)1 Odbora ministara zemljama članicama o uključivanju rodni razlika u zdravstvenu politiku; Deklaracija postizanja stvarne ravnopravnosti polova; Rezolucija Savjeta Evrope- "Postizanje ravnopravnosti polova: izazov za ljudska prava i preduslov za ekonomski razvoj."; Parlamentarna skupština: Preporuka 1700(2005), Diskriminacija žena kao radne snage i na radnom mjestu; Kongres regionalnih i lokalnih vlasti: "Rezolucija 176(2004) o uvođenju načela ravnopravnosti polova na lokalnom i regionalnom nivou: strategija promovisanja ravnopravnosti žena i muškaraca u gradovima i regijama." (Strasbourg, 25-27. maja); Kongres lokalnih i regionalnih vlasti: „Preporuka 148(2004) o uvođenju načela ravnopravnosti polova na lokalnom i regionalnom nivou: strategija promovisanja

ravnopravnosti žena i muškaraca u gradovima i regijama” (Strasbourg, 25.-27. maja 2004.); Parlamentarna skupština: Preporuka 1555(2002), Prikaz žena u medijima.

2.2.Domaći pravni izvori

Ustavom Crne Gore („Sl. List“, br. 1/2007), u poglavlju Ljudska prava i slobode, utvrđeno je da država jemči ravnopravnost žene i muškarca i razvija politiku jednakih mogućnosti. Za ostvarivanje rodne ravnopravnosti značajno je ustavno određenje po kojem su potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva. Novo ustavno načelo je i zabrana svake neposredne ili posredne diskriminacija, po bilo kom osnovu. Uvođenje posebnih mjera (pozitivne akcije koje imaju za cilj postepenu eliminaciju istorijski uslovljenih nejednakosti) neće se smatrati diskriminacijom. Takođe, treba imati u vidu da su uvođenjem rodne ravnopravnosti u Ustav i druga ustavna načela i određenja dobila novi smisao, bolje rečeno, nose u sebi dimenziju rodne ravnopravnosti, i tako se u praksi moraju tumačiti. Ključno ustavno određenje koje obezbjeđuje uživanje i zaštitu svih prava i sloboda i jednakost svih građana/ki u ostvarivanju tih prava i sloboda je odredba člana 17 Ustava kojom je ustanovljeno da se prava i slobode ostvaruju na osnovu Ustava i potvrđenih međunarodnih sporazuma, kao i načelo da su svi pred zakonom jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo. Može se zaključiti, a to potvrđuje i donošenje značajnog seta zakona koji se tiču ljudskih prava i sloboda od usvajanja Ustava do danas da je Ustav Crne Gore, na nivou načela i opštih garancija, dao političku podršku i stvorio pravne pretpostavke za uvođenje standarda rodne ravnopravnosti i sprečavanje i eliminisanje diskriminacije po osnovu pola u svim oblastima i na svim nivoima.

Garancije date najvišim pravnim aktom Crne Gore razrađene su nizom zakona kojima su uređeni radni odnosi, zapošljavanje, penzijsko i invalidsko osiguranje, obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita, zaštita na radu, porodični odnosi, krivična djela i dr.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti (»Sl. list RCG«, br. 46/07) je usvojen jula 2007. godine. Zakonom je ustanovljen organ državne uprave nadležan za poslove u vezi ostvarivanja rodne ravnopravnosti, a to je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Zakonom o rodnoj ravnopravnosti su propisani mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti. U cilju eliminacije diskriminacije po osnovu pola i postizanja rodne ravnopravnosti, Zakonom su utvrđene obaveze državnih organa, organa državne uprave i lokalne samouprave, javnih ustanova, javnih preduzeća i drugih pravnih lica koja vrše javna ovlašćenja. U Zakonu je istaknuta i uloga civilnog sektora i dat značajan prostor za djelovanje nevladinih organizacija u ukupnim aktivnostima na postizanju rodne ravnopravnosti.

Pozitivno zakonodavstvo u Crnoj Gori sadrži normativne garancije kroz koje se izražava administrativna politika Crne Gore o jednakom pristupu zakonskim i političkim procesima, društvenim službama, zdravstvenoj i medicinskoj zaštiti, obrazovanju, programima za razvoj pismenosti, zapošljavanju, vlasništvu nad imovinom, kao i službama socijalne pomoći. Nijedan zakon ne sadrži izričito diskriminatorne norme za žene ili za muškarce, naprotiv, sva propisana prava i obaveze se odnose jednako i na muškarce i na žene. Međutim, ovakav normativni pristup takozvanih neutralnih normi u primjeni ostavlja prostor za diskriminaciju što iziskuje propisivanje dodatnih garancija za sprječavanje ili otklanjanje diskriminacije, na šta upućuju i navedena međunarodna dokumenta i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava.

Kao što je već navedeno, važeći zakoni u Crnoj Gori ne prave razliku između muškaraca i žena u ostvarivanju njihovih prava. Bez obzira na tu formalno-pravnu jednakost u propisima, u praksi žene najčešće nemaju jednak tretman i jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava kao i muškarci, o čemu najočiglednije govori prisustvo žena na ključnim mjestima u politici i mjestima odlučivanja. Takođe, žene se u znatno manjoj mjeri nalaze na bolje plaćenim mjestima u privatnom i javnom sektoru, što govori da žene za svoj rad nijesu plaćene kao muškarci. Za eliminisanje diskriminacije po osnovu pola i postizanje rodne ravnopravnosti, poseban značaj imaju odredbe izmjena i dopuna Zakona o radu, Zakona o zabrani diskriminacije i Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

Zakon o radu („Sl. list CG”, br. 49/08, 59/2011)

S obzirom da oblast rada spada u najznačajniju sferu društvenih odnosa, prirodno je i da Zakon o radu sadrži odredbe kojima se daju jače garancije ravnopravnosti, kao i za sprečavanje i eliminaciju diskriminacije u

ostvarivanju prava na rad i po osnovu pola. Zakonom je zabranjena posredna i neposredna diskriminacija lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih s obzirom na pol, rođenje, jezik, rasu, vjeru, boju kože, starost, trudnoću, zdravstveno stanje, odnosno invalidnost, nacionalnost, bračni status, porodične obaveze, seksualno opredjeljenje, političko ili drugo uvjerenje, socijalno porijeklo, imovno stanje, članstvo u političkim i sindikalnim organizacijama ili neko drugo lično svojstvo. Neposrednom diskriminacijom u smislu ovog Zakona smatra se svako postupanje uzrokovano nekim od osnova diskriminacije kojim se lice koje traži zaposlenje kao i zaposleni stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica u istoj ili sličnoj situaciji. Posredna diskriminacija u smislu ovog Zakona postoji kada određena odredba, kriterijum ili praksa, stavlja ili bi stavljala u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica, lice koje traži zaposlenje kao i zaposleno lice, zbog određenog svojstva, statusa, opredjeljenja ili uvjerenja. Zabrana diskriminacije tiče se: uslova zapošljavanja i izbora kandidata za obavljanje određenog posla, uslova rada i svih prava iz radnog odnosa, obrazovanja, osposobljavanja i usavršavanja, napredovanja na poslu i otkaza ugovora o radu. Pravne posledice ovih zabrana su da se zakonom utvrđuje da su ništave odredbe ugovora o radu kojima se utvrđuje diskriminacija po bilo kojem osnovu, pa i s obzirom na pol.

Takođe, Zakonom je zabranjeno uznemiravanje i seksualno uznemiravanje na radu i u vezi sa radom, date su definicije ovih oblika i propisano da zaposleni ne može trpjeti štetne posledice u slučaju prijavljivanja, odnosno svjedočenja zbog uznemiravanja na radu i u vezi sa radom. Takođe, izmjenama i dopunama Zakona o radu, dodaje se novi član kojim se propisuje da je zabranjen svaki oblik zlostavljanja na radnom mjestu (mobing), odnosno svako ponašanje prema zaposlenom ili grupi zaposlenih kod poslodavca koje se ponavlja, a ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva, ugleda, ličnog i profesionalnog integriteta, položaja zaposlenog koji izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće, ili uvredljivo okruženje, pogoršava uslove rada ili dovodi do toga da se zaposleni izoluje ili navede da na sopstvenu inicijativu otkáže ugovor o radu.

U slučaju diskriminacije po bilo kom osnovu, lice koje traži posao ili zaposleni, ukoliko smatra da je žrtva diskriminacije ima pravo da pokrene odgovarajući sudski postupak i to: krivični- ukoliko želi da uznemiravanje, seksualno uznemiravanje ili drugi oblik diskriminacije prestane a onaj koji ga uznemirava ili na drugi način diskriminiše kazni; ili parnični postupak- ako je pretrpjelo štetu (materijalnu ili nematerijalnu) koja se može nadoknaditi u skladu sa Zakonom. Iz Zakona proizilazi da diskriminacija, pa i po osnovu pola, sama za sebe predstavlja razlog za pokretanje postupka, ali na nju se može ukazivati i u postupku koji se pokreće zbog povrede nekog prava.

Zakon o zabrani diskriminacije (»Sl. list CG«, br. 46/10)

Zakonom o zabrani diskriminacije data je jača institucionalna podrška primjeni Zakona o rodnoj ravnopravnosti i drugih zakona čije se odredbe posredno i neposredno odnose na ravnopravnost muškaraca i žena i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola. Naime, ovim Zakonom je data opšta definicija diskriminacije uz preciziranje šta znači neposredna, a šta posredna diskriminacija, uređeni su posebni oblici diskriminacije koji nijesu uređeni drugim zakonima kao što je segregacija, diskriminacija po osnovu zdravstvenog stanja, politička diskriminacija, diskriminacija u pružanju javnih usluga, diskriminacija po osnovu starosne dobi, diskriminacija u oblasti rada, pored ostalog i isplata nejednake zarade, odnosno naknade za rad jednake vrijednosti licu ili grupi lica, po nekom od osnova propisanih ovim zakonom, diskriminacija po osnovu vjere i uvjerenja, diskriminacija lica sa invaliditetom, diskriminacija po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije i institucionalni mehanizmi zaštite i to Zaštitnik/ca ljudskih prava i sloboda, sudska zaštita i inspekcijaska zaštita.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (»Sl. list CG«, br. 46/10)

Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici nasilje u porodici definisano je kao činjenje ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, seksualni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mjesto gdje je učinjeno. Nasilje se manifestuje kroz pojavne oblike fizičkog, emocionalnog i seksualnog zlostavljanja i zanemarivanja. Žrtva nasilja ima pravo na psihosocijalnu i pravnu pomoć i socijalnu i medicinsku zaštitu, u skladu sa zakonom. Zaštita žrtve obezbjeđuje se i izricanjem zaštitnih mjera.

Posebnu pomoć i zaštitu uživa žrtva koja je dijete, starije lice, lice sa invaliditetom i lice koje nije sposobno da se o sebi stara, u skladu sa zakonom. Ovakav obuhvat, imajući u vidu propisane mjere zaštite obezbjeđuje potpuniju zaštitu žrtava porodičnog nasilja u praksi. Posebno se to odnosi na zaštitu žena, s obzirom da su žrtve nasilja u porodici najčešće žene. Upravo zato, najveći broj međunarodnih dokumenata, koji obavezuju države da obezbijede zaštitu od porodičnog nasilja, odnosi se prije svega na nasilje nad ženama, tzv. rodno zasnovano nasilje. Zakonom je propisana dužnost prijavljivanja nasilja u porodici, kako za odgovorno lice u državnom organu, drugom organu ili službi, medicinskoj, obrazovnoj i drugoj ustanovi, tako i za zdravstvenog i socijalnog radnika, nastavnika, vaspitača i drugo lice, kad za učinjeno nasilje sazna u vršenju svoje dužnosti, odnosno poslova. Zakonom je takođe propisana obaveza policije, organa za prekršaje, državnog tužilaštva, centra za socijalni rad ili druge ustanove socijalne i dječije zaštite, zdravstvene ustanove, kao i drugih organa i ustanova koje se bave zaštitom, da pružaju potpunu i koordiniranu zaštitu žrtvi nasilja u porodici.

2.3. Strategije nacionalne politike

PAPRR se oslanja i u vezi je sa već usvojenim razvojnim dokumentima, strategijama, politikama, kao i sa onima u izradi, a prije svih sa:

- Nacionalnim programom za integraciju Crne Gore u EU 2008-2012;
- Nacionalnom strategijom održivog razvoja, sa Akcionim planom za period 2011-2012;
- Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2012-2015;
- Strategijom zaštite od nasilja u porodici 2011-2015
- Strategijom borbe protiv trgovine ljudima 2012-2018;
- Strategijom za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori sa Akcionim planom 2012-2016;
- Strategijom za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori; i
- Strategijom očuvanja i unaprjeđenja reproduktivnog zdravlja.

2.4. Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost

U Crnoj Gori su, do sada, osnovana dva institucionalna mehanizma za postizanje rodne ravnopravnosti.

Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Republike Crne Gore je osnovan 11. jula 2001. godine, i u skladu sa svojim nadležnostima razmatra predloge zakona, drugih propisa i opštih akata koji se odnose na ostvarivanje načela rodne ravnopravnosti; prati primjenu ovih prava kroz sprovođenje zakona i unaprjeđivanje principa rodne ravnopravnosti, posebno u oblasti prava djeteta, porodičnih odnosa, zapošljavanja, preduzetništva, procesa odlučivanja, obrazovanja, zdravstva, socijalne politike i informisanja; učestvuje u pripremi, izradi i usaglašavanju zakona i drugih akata sa standardima evropskog zakonodavstva i programima Evropske unije koji se odnose na rodnu ravnopravnost; afirmiše potpisivanje međunarodnih dokumenata koji tretiraju ovo pitanje i prati njihovu primjenu; sarađuje sa odgovarajućim radnim tijelima drugih parlamenata i nevladnim organizacijama iz ove oblasti. Takođe, Odbor prati i ocjenjuje usklađenost zakona Crne Gore sa pravnom tekovinom Evropske unije i, na osnovu izvještaja Vlade, prati i ocjenjuje primjenu zakona, posebno zakona iz kojih proizilaze obaveze usaglašene sa pravnom tekovinom EU.

Vlada Crne Gore je osnovala **Kancelariju za ravnopravnost polova** na sjednici održanoj 27. marta 2003. godine. Zakonom o rodnoj ravnopravnosti Ministarstvo za ljudska i manjinska prava određeno je kao nadležno za poslove u vezi ostvarivanja rodne ravnopravnosti. U aprilu 2009. godine Odjeljenje za rodnu ravnopravnost postaje sastavni dio Ministarstva za ljudska i manjinska prava. Nadležnosti Odjeljenja ogledaju sledeće:

- Koordinira aktivnosti koje imaju za cilj uspostavljanje rodne ravnopravnosti i učestvuje u pripremi i donošenju akcionih planova za uspostavljanje rodne ravnopravnosti na svim nivoima;
- Prati primjenu međunarodnih dokumenata i konvencija, kao i usvojenih međunarodnih standarda iz oblasti rodne ravnopravnosti, preduzima mjere za njihovu implementaciju u pravni sistem Crne Gore i kreira kvalitetan monitoring poštovanja tih dokumenata;
- Priprema Plan aktivnosti, predlaže njegovo usvajanje i prati njegovo sprovođenje;

- Priprema programe za sprovođenje Plana aktivnosti na osnovu izvještaja organa za oblasti iz njihove nadležnosti;
- Organizuje istraživanja i analize o stanju rodne ravnopravnosti i analize potrebne za sprovođenje Plana aktivnosti, kao i sakupljanje podataka u okviru saradnje na nacionalnom i međunarodnom nivou;
- Priprema izvještaje o ispunjavanju međunarodnih obaveza od strane Crne Gore u oblasti rodne ravnopravnosti;
- Sarađuje sa lokalnom samoupravom i pruža podršku za osnivanje mehanizama za uspostavljanje rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou;
- Uspostavlja saradnju sa nevladinim organizacijama;
- Preduzima i podstiče aktivnosti na edukaciji o rodnoj ravnopravnosti i organizuje izdavanje prigodnih publikacija čiji je cilj promovisanje rodne ravnopravnosti;
- Postupa po predstavkama građana/ki u kojima se ukazuje na posrednu ili neposrednu diskriminaciju po osnovu pola, zauzima stavove i daje mišljenja i preporuke, a po potrebi obavještava Zaštitnika ljudskih prava i sloboda o postojanju diskriminacije po osnovu pola;
- Dostavlja Vladi godišnji izvještaj o ostvarivanju Plana aktivnosti;
- Obavlja i druge poslove u vezi ostvarivanja rodne ravnopravnosti, u skladu sa ovim zakonom. “

Zaštitnik/ca ljudskih prava i sloboda (Ombudsman) je nezavisna i samostalna institucija koja je u Crnoj Gori ustanovljena posebnim Zakonom koji je donijela Skupština Republike Crne Gore, 10.jula 2003.godine.

Zaštitnik/ca samostalno i nezavisno, pridržavajući se načela pravde i pravičnosti preduzima mjere za zaštitu ljudskih prava i sloboda, kada su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem organa javne vlasti, kao i mjere za sprječavanje mučenja i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja i mjere za zaštitu od diskriminacije.

Zaštitniku/ci se može obratiti svako ko smatra da su aktom, radnjom ili nepostupanjem povrijeđena njegova/njena prava ili slobode. Ukoliko su povrijeđena prava djeteta, pritužbu može podnijeti njegov roditelj, odnosno staratelj/ka ili zakonski zastupnik/ca. Ako se desi da su djetetu prava povrijeđena od strane ovih lica, pritužbu u tom slučaju može podnijeti organ ili organizacija koja se bavi zaštitom prava djeteta. Pored toga, Zaštitnik/ca može pokrenuti postupak i po sopstvenoj inicijativi kada sazna da je povrijeđeno neko pravo ili sloboda, ali u tom slučaju mora imati saglasnost oštećenog. Lice lišeno slobode ima pravo da podnese pritužbu u zapečaćenoj koverti, koju zatvorska uprava ne smije otvarati, a takođe ima pravo i na povjerljiv razgovor sa Zaštitnikom/com. Postupak pred Zaštitnikom/com je besplatan a njegov/njen rad je javan, osim ako zakonom nije nešto drugo određeno.

Zaštitnik/ca je ovlašćen/a da postupa po pritužbama koje se odnose na rad sudova u slučaju odugovlačenja postupaka, zloupotrebe procesnih ovlašćenja ili neizvršavanja sudskih odluka.

Zaštitnik/ca je dužan/na da do 31.marta tekuće godine dostavi Skupštini godišnji izvještaj o svom radu za prethodnu godinu, koji naročito sadrži opšti prikaz predmeta po kojima je postupao, statistički prikaz ocjenu o stanju ljudskih prava i sloboda u Crnoj Gori, preporuke i mjere koje Zaštitnik/ca predlaže za unaprjeđenje ljudskih prava i otklanjanje uočenih propusta, kao i ocjenu stanja u oblasti diskriminacije.

Shodno Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, ministarstva i organi uprave su odredili službenike/ce koji/e obavljaju poslove **koordinatora/ki aktivnosti u vezi pitanja rodne ravnopravnosti** iz svoje nadležnosti, i učestvuju u pripremi i sprovođenju Plana aktivnosti.

Pored institucionalnih mehanizama na nacionalnom nivou uspostavljeni su mehanizmi i na lokalnom nivou, u saradnji sa 14 crnogorskih opština. U njima su osnovani savjeti za rodnu ravnopravnost pri skupštinama opština, dok su u izvršnoj vlasti određeni koordinatori/ke za pitanja rodne ravnopravnosti. Kancelariju za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou ima Prijestonica Cetinje i Opština Pljevlja, dok je Opština Bijelo Polje u procesu osnivanja iste.

3. Presjek stanja rodne ravnopravnosti

3.1. Uvod – demografski presjek

Od dvadesetih godina prošlog vijeka, kada je na teritoriji današnje Crne Gore živjelo 311.341 stanovnika, do sredine XX vijeka broj građana se povećao za oko sto hiljada, a u posljednjih šezdeset godina za 47%. Ovakav rast jednim dijelom može se pripisati relativno visokom prirodnom priraštaju, naročito u međupopisnom periodu (1950-1968). Veliki uticaj na demografske promjene imala su i migraciona kretanja. Promjene u polnoj strukturi su se uglavnom kretale u smjeru povećanja udjela ženskog stanovništva. Crna Gora je 2011. godine imala 620.029 stanovnika, od čega 313.793 žena. 2011. godine na 100 muškaraca dolazilo je 102 žene. Veći broj žena u odnosu na muškarce uobičajena je situacija u većini zemalja svijeta, izuzev u onim najnerazvijenijim, i rezultat je nižih stopa mortaliteta žena u odnosu na mortalitet muškaraca, odnosno njihovog dužeg očekivanog trajanja života. S druge strane, u svim ljudskim populacijama, pa i u Crnoj Gori, dječaci se rađaju češće od djevojčica. Tako je 2011. rođeno 3.809 dječaka i 3.609 djevojčica, djevojčice su predstavljale 48,6% od svih rođenih. Međutim, tokom života mortalitet djeluje prvo u pravcu izjednačavanja broja žena i muškaraca u istoj generaciji (kohorti), a potom u pravcu povećanja broja žena u odnosu na muškarce.

Najmanja stopa maskuliniteta, u poslednjih pedeset godina, zabilježena je 2003. godine kada je iznosila 969 muškaraca na 1.000 žena. Uslijed porasta prosječnog životnog vijeka u Crnoj Gori i pada stope nataliteta broj i učešće starije populacije rapidno raste. U najmlađoj grupi stanovništva ima više dječaka (52%), dok u najstarijoj grupi stanovništva preko 65 godina, ima više žena, čak (57,6%). Broj muškaraca u gradskom području, u 2011. godini u odnosu na 2003. godinu se povećao za 3,7% dok je broj žena porastao za 4%. Analiza polne strukture stanovništva prema starosti pokazuje dominaciju muške populacije sve do starosti od 29 godina, a zatim, uslijed razlika u nivou smrtnosti prema starosti i polu i strukture migranata po polu i starosti, žene postaju brojnije.

Indeks starenja kreće se u smjeru konstantnog smanjenja učešća mladih uz istovremeno povećanje učešća starih lica. Ovakav trend je naročito izražen kod ženskog dijela populacije. Oko 80 odsto stanovnika Crne Gore od rođenja živi u Crnoj Gori, dok su petina doseljenici iz drugih zemalja. U poslednjih pola vijeka najveći broj migranata zabilježen je devedesetih godina prošlog vijeka, s obzirom da se od 1990. do 1999. godine doselilo gotovo 42 hiljade sadašnjih stanovnika Crne Gore. Zbog porodičnih razloga doselilo se više žena nego muškaraca dok je najveća polna razlika zabilježena kod migranata iz ekonomskih razloga, 64% muškaraca navelo je to kao razlog napuštanja prethodnog mjesta boravka. Ukupan broj stanovnika koji se selilo unutar Crne Gore u 2011. godini iznosi 4.394, od toga 53,2% su žene a 46,8% čine muškarci. Žene ovu većinu ostvaruju najviše zahvaljujući populaciji od 15 do 34 godine. U svakom gradu na sjeveru Crne Gore registrovan je negativan migracioni saldo. Najveća razlika između doseljenih i odseljenih stanovnika zabilježena je u Podgorici, dok se gradovi sa pozitivnim populacionim rastom nalaze u južnoj regiji.

Prema popisu stanovništva 2011. godine, unutar subpopulacije stanovništva starijeg od 15 godina preko polovina lica su u braku (55%), a jedna trećina nikad nije stupila u brak (33%). Podjednak procenat udatih i oženjenih je u starosnoj grupi od 40 do 49 godina dok kod stanovništva starijeg od 50 godina većinu čine oženjeni muškarci. Svaki deseti stanovnik je udovac ili udovica, a svaki trideseti je razveden. U okviru podgrupe stanovništva starijeg od 15 godina više od polovine (55%) ljudi je u braku. Udovica, starosne dobi od 60 i više godina, ima trostruko više nego udovaca. U okviru podgrupe stanovništva godišta od 20 do 29, učešće osoba koje nisu stupale u brak je 71%, dok u grupi od 30 do 39 godina taj procenat je 31%. Kada se uporede podaci poslednjih godina, vidljivo je kako je sve manje sklopljenih brakova, a više razvoda.

Osamdesetih godina prošlog vijeka, sudbonosno „da“ izreklo je više od 4.000 parova godišnje, a to se posljednji put u Crnoj Gori dogodilo 2007. godine. Prosječna starost mladoženja i nevjesta koji sklapaju prvi zakonski brak je sve viša, od 1960. do 2010. godine prosječna starost mladoženja je porasla za 15% dok je taj procenat kod žena 21%. U Crnoj Gori se godišnje rodi manje djevojčica nego dječaka, podaci govore da je 2011. godine u Crnoj Gori živjelo više žena nego muškaraca. Žena je u ukupnom broju stanovništva nešto više nego muškaraca zato što je dužina života žena u prosjeku duža (2011. godine su u prosjeku živjele 2,4 godina duže nego muškarci). Stopa prirodnog priraštaja u Crnoj Gori u 2011. godini iznosila je 2,2 promila, što znači da se broj stanovnika povećao za dva lica na svakih 1.000 stanovnika. Najveća razlika registrovana

je 1954. godine kada je broj živorođene djece bio veći za 10.566 u odnosu na broj umrlih lica. Poslednji podaci ukazuju na smanjenje pozitivnog prirodnog priraštaja. U 2011. godini, prirodni priraštaj iznosio je 1 328, i najniži je od 1950. do sada.¹

3.2. Obrazovanje

Crna Gora ima pozitivnu tradiciju u obrazovanju djevojčica i djevojaka. "Do 1887. bilo je u Crnoj Gori već osam škola, u kojima je učilo trista dječaka, a u Cetinjskoj školi zajedno sa dječacima učilo je i 12 djevojčica, a 1871/72 Crna Gora je držala 38 škola sa 2000 đaka među kojima je bilo 108 djevojčica" (Filipović, CID god 2003 :145). Prva ženska srednja škola u Crnoj Gori osnovana je 1869. Bio je to Djevojački institut carice Marije Aleksandrovne na Cetinju. (Filipovic, CID god 2003: 101).

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine stanovništvo staro 15 godina i više prema najviše završenoj školi po polu, polna struktura ukazuje da je veće učešće žena u populaciji bez škole i sa nepotpunom ili završenom osnovnom školom. Prema podacima popisa 2011. godine, u Crnoj Gori ima 1.559 nepismenih muškaraca i 6.590 nepismenih žena. U dobnim grupama preko 70 godina nepismenih žena je deset puta više nego nepismenih muškaraca. Prosječna starost nepismene žene je 66, a muškarca 44 godine. Svaka peta žena upisana 2007/08. godine je diplomirala 2010. godine, dok je za isti period svaki sedmi muškarac diplomirao. Broj magistara naglo se povećava od 2006. godine, u periodu od 2006. do 2010. godine stopa rasta muškaraca magistara je 488%, dok je stopa rasta žena magistara 688%. Broj doktora nauka od 2000. do 2010. godine je rastao po stopi od 200%, dok je broj doktorki nauka u istom periodu rastao po stopi od 500%.

U obrazovanju je prisutna segregacija obrazovnih profila, što znači da se žene još uvijek školuju za pretežno "ženska" zanimanja, a muškarci za "muška". Međutim, zbog trenda feminizacije naročito na univerzitetskom nivou, segregacija se umanjuje, ali ne iščezava.

Na svim nivoima obrazovanja je zaposleno više žena nego muškaraca, osim kada je riječ o visokoškolskom obrazovanju gdje je broj zaposlenih muškaraca znatno veći od broja zapošljenih žena. Svaka 134 žena zaposlena u obrazovanju je direktorica, dok svaki 18-ti muškarac je direktor. Broj stipendiranih žena u 2011. u odnosu na 2010. godinu se smanjio za čak 69% dok se broj stipendiranih muškaraca smanjio 46%. Polna struktura pokazuje da je podjednak broj kompjuterski pismenih žena i muškaraca. Međutim, ako posmatramo samo žene starije od 15 godina, 34% je kompjuterski pismeno, 16% djelimično poznaje, a 50% ne poznaje rad na računaru. Podaci pokazuju visoki nivo kompjuterske nepismenosti u Crnoj Gori.

Čak 62,3% žena nikada nije koristilo računar, dok je kod muškaraca taj procenat nešto manji i iznosi 56,8%. Podaci pokazuju da je Crna Gora još uvijek u informatičkoj tranziciji, čak 60% muškaraca nikada nije koristilo internet, dok je taj procenat kod žena 66%.²

Obuhvat djece RAE populacije sistemom predškolskog obrazovanja iznosi 13,81%, što je duplo manje od obuhvata djece na državnom nivou (26,65%). Podatak o obuhvatu dječaka i djevojčica ukazuje da su u nešto većem broju obuhvaćene djevojčice – 15,02% u odnosu na dječake – 12,69%. U osnovnim školama u Crnoj Gori u školskoj 2009/10 godini bilo je 1434 učenika/učenice RE populacije, a u 2010/11 školskoj godini 1582 učenika/učenice RE populacije. Kroz program u organizaciji Fondacije za stipendiranje Roma prošle godine završni ispit na kursu za elementarno opismenjavanje je uspješno položilo 14 lica od ukupno 18 koliko ih je pohađalo kurs. Kroz program Crvenog krsta Crne Gore, kurs funkcionalnog opismenjavanja prošlo je 28 odraslih osoba oba pola, dok je zanatske obuke prošlo njih 31.³

I pored velikih pomaka, potrebno je i dalje raditi na povećanju uključenosti romske i egipćanske populacije u obrazovni sistem i sprovesti mjere u cilju sprječavanja odliva romskih djevojčica i dječaka iz osnovnih i srednjih škola. Nadalje, neophodno je edukovati nastavni kadar na svim nivoima o rodnoj ravnopravnosti, kao i vršiti kontinuirane analize nastavnih planova i programa, kao i udžbenika s aspekta rodne ravnopravnosti.

3.3. Zdravlje

U svim zemljama u tranziciji zdravlje stanovništva je ugroženo zbog povećanja siromaštva i nezaposlenosti, s jedne strane, kao i zbog urušavanja zdravstvenog sistema, s druge strane. U tranziciji

¹ Publikacija „Žene i muškarci u Crnoj Gori, 2012, Zavod za statistiku Crne Gore

² Publikacija „Žene i muškarci u Crnoj Gori, 2012, Zavod za statistiku Crne Gore

³ Odgovori na dodatna pitanja na Inicijalni izvještaj o implementaciji Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena

žene svojim resursima «popunjavaju» prazno mjesto institucija. One se pojačano angažuju na liječenju i brizi oko svojih najbližih, nerijetko, zapostavljajući same sebe. Nizak nivo opšte zdravstvene kulture, život pod stresom usljed stalnih promjena ugrožavaju zdravlje i žena i muškaraca. Muškarci se često «povlače» u bolesti zavisnosti i nezdravih životnih stilova, a žene se dodatno «žrtvuju» kao njegovateljice i «čuvarke doma». Tradicionalna kultura u Crnoj Gori ženama nameće stid i povlačenje kada je u pitanju zdravlje, i to naročito reproduktivno zdravlje. Dvostruki seksualni moral ometa uspostavljanje kontrole žena nad sopstvenim tijelom, što povlači za sobom i zanemarivanje vlastitog zdravlja i povećani rizik od seksualno prenosivih bolesti.

Glavni uzroci morbiditeta i mortaliteta, prema posljednjim zvaničnim statističkim izvještajima Instituta za javno zdravlje su tumori, bolesti žlijezda sa unutrašnjim liječenjem, ishrane i metabolizma, bolesti sistema krvotoka, bolesti sistema za disanje itd. Ukupan broj umrlih iznosi 5.708 od čega 2.982 muškarci i 2.726 žene. Broj oboljelih od tumora je 920 od čega 557 muškarci, 363 žene. Žene uglavnom obolijevaju od raka dojke, jajnika i cervikalnog raka. Broj umrlih od raka dojke je 76, od raka jajnika i cervikalnog raka 17. U cilju smanjenja mortaliteta žena, a i ukupne populacije od bolesti tumora pripremljen je Nacionalni program za kontrolu raka koji ima za cilj smanjivanje broja oboljelih i umrlih od malignih bolesti, produženje života, unapređenje kvaliteta života, kroz sistemsku implementaciju svih aktivnosti usmjerenih na prevenciju, rano otkrivanje, dijagnostiku, liječenje, i palijativno zbrinjavanje onkoloških bolesnika, u skladu sa tim Programom pripremljen je i Nacionalni program za rano otkrivanje raka debelog crijeva i Nacionalni program za rano otkrivanje raka grlića materice. U cilju prevencije i ranog otkrivanja tumora dojke, oktobar je mjesec dobrovoljnih mamografskih pregleda, koji su dali dobre rezultate na planu prevencije i ranog otkrivanja.

Djevojčica rođena u Crnoj Gori u 2009. godini može očekivati da će živjeti 76,5, dok će dječak rođen iste godine živjeti 71,7 godina. U 2011. godini broj umrlih beba, starosti do jedne godine, na 1.000 živorođene djece najmanji je u posljednjih 50 godina. Ukupan broj živorođene djece opada, s tim da učešće dječaka u broju živorođenih blago raste. U Crnoj Gori živi 11% osoba koje imaju smetnje pri obavljanju svakodnevniha aktivnosti zbog dugotrajne bolesti, invaliditeta ili starosti. Od ukupnog broja, 12% žena ima smetnje tokom obavljanja svakodnevniha aktivnosti, dok taj procenat kod muškaraca iznosi 10%. Analiza polne strukture umrlih lica po starosnim grupama pokazuje da muškarci žive značajno kraće od žena.⁴

U oblasti zdravlja potrebno je nastaviti kontinuirano raditi na realizaciji već planiraniha programa i raditi na planiranju novih programa i njihovoj realizaciji. Za efikasniju primjenu Zakona o rodnoj ravnopravnosti u zdravstvenom sektoru potrebno je raditi na specifičnoj edukaciju zdravstvenih radnika. Postojeće programe preventivne djelatnosti, po svim populacionim grupama, potrebno je doraditi i učiniti ih rodno senzitivnim. Potrebno je inicirati i provoditi rodno osjetljiva istraživanja za praćenje indikatora zdravlja stanovništva oba pola i, na osnovu dobijenih rezultata, uraditi i realizovati programe prevencije i promocije zdravlja.

3.4. Nasilje nad ženama

Nasilje nad ženama je svaki akt rodno zasnovanog nasilja, koji rezultira ili može da ima za posljedicu fizičku, psihičku ili seksualnu povredu ili patnju žene, uključujući prijetnje takvim radnjama, ograničenje ili proizvoljno lišenje slobode, bez obzira da li se dešava u sferi javnog ili privatnog života.

Prema Studiji o nasilju u porodici i nasilju nad ženama u Crnoj Gori koju je za potrebe IPA projekta za rodnu ravnopravnost sprovela Agencija CEED na uzorku od 1.103 ispitanika u 17 crnogorskih opština proizilaze slijedeći podaci.

U 92% slučajeva anketirani smatraju da postoji nasilje u porodici u Crnoj Gori. Međutim, samo u 13% slučajeva ispitanici su spremni da govore o ličnom iskustvu nasilja. Svaka četvrta osoba smatra da postoje situacije u kojima je nasilje opravdano. Ispitanici percipiraju sljedeće faktore kao uzroke nasilja u porodici: zloupotreba moći članova porodice (29%), bolesti zavisnosti (22%), ekonomska kriza (21%), patrijarharno društvo (18%). Žrtve nasilja u porodici najčešće su žene i djeca, dok su muškarci prepoznati kao nasilnici. Anketirani nedovoljno poznaju nadležnosti institucija koje se bave zaštitom žrtava nasilja, jer smatraju da se treba obratiti policiji i centru za socijalni rad, a zanemaruju ulogu sudova i tužilaštva. Takođe, izjednačavaju ulogu nevladiniha organizacija i centara za socijalni rad u procesu zaštite žrtve nasilja. Podatak da samo 3,5%

⁴ Publikacija „Žene i muškarci u Crnoj Gori, 2012, Zavod za statistiku Crne Gore

anketiranih smatra da se nasilje često prijavljuje, pokazuje da broj prijavljenih slučajeva nasilja ne odražava stvarni broj slučajeva i da je ovu društveno negativnu pojavu potrebno češće prijavljivati.

Prema izvještaju Uprave policije u 2012. Godini (1. januar – 30. Jun) broj registrovanih krivičnih djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici je manji je u odnosu na 2011. godinu 71 (95). Ova djela su procesuirana nadležnim tužiocima sa 71(94) krivične prijave, kojima je obuhvaćeno 75 (98) lica muškog pola, među kojima 13 (36) lica koja su više puta procesuirana u vršenju krivičnih djela. Žrtve nasilja u porodici i porodičnoj zajednici su 77(105) lica od kojih 61 (72) su ženskog pola. Maloljetno lice je evidentirano u 1 (12) slučaj kao žrtva porodičnog nasilja.

Prema podacima Vijeća za prekršaje, tokom 2011. godine, najviše slučajeva nasilja u porodici zabilježeno je na teritoriji Podgorice, čak 314 slučajeva od kojih je 223 riješeno, za razliku od Kolašina gdje je zabilježen samo jedan slučaj nasilja u porodici. U načinu rješavanja slučajeva dominiraju novčane kazne 177, zatim obustave 109, opomene 51, dok je kazni zatvora bilo 32. Zaštitnih mjera udaljenje iz stana je bilo 13, dok je najviše bilo zabrana približavanja žrtvi 36.

Iz svega navedenog proizilazi da je u ovoj oblasti, neophodno i dalje raditi na efikasnijoj primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici i ojačati međuresorsku saradnju u cilju potpune zaštite žrtava nasilja kroz primjenu Protokola o postupanju u slučajevima porodičnog nasilja.

3.5. Ekonomija

Žene u Crnoj Gori su izložene različitim barijerama koje rezultiraju horizontalnom i vertikalnom segregacijom zanimanja na osnovu pola, a koje su nastale prije svega pod uticajem stereotipa u izboru obrazovanja i zanimanja, tradicionalnih rodni uloga žena, predrasuda, ali i nižim profesionalnim aspiracijama od muškaraca.

Rodna nejednakost se ogleda u naslijeđenim prioritetima u izboru zanimanja. Još uvijek preovlađuje podjela na „muška“ i „ženska“ zanimanja, tako da su žene najčešće zaposlene na poslovima koji traže strpljenje i pažnju (tehničarke, učiteljice, nastavnice ili poslovi koji se odnose na pružanje zdravstvenih ili socijalnih usluga).

One se tradicionalno usmeravaju na poslove koji nijesu visokopozicionirani kada je u pitanju razvoj karijere, jer prestižni poslovi uglavnom zahtijevaju rad van uobičajenog radnog vremena, česta putovanja i duže odsustvovanje od kuće, što predstavlja prepreku za održavanje balansa između porodične i radne uloge. Naslijeđena inferiornost žena se nastavlja u novim tranzicionim uslovima u Crnoj Gori, u situaciji kada ekonomska efikasnost novih trendova zapošljavanja postavlja zahtjeve koje je teško ispunjavati uz naslijeđene stereotipe o mjestu žene u porodici.

Zbog navedenog izostaje prisustvo žena na rukovodećim mjestima i drugim prestižnim poslovima koji donose veće zarade i društvenu moć, kao i spremnost da pokrenu sopstveni biznis i da se bave preduzetništvom. Dalje, preko obrazovnog sistema, odnosno izbora zanimanja pod uticajem stereotipa, rodna segregacija se prenosi na tržište rada, pa samim tim i na žensko preduzetništvo koje ostaje u krugu manje profitabilnih i tržišno zasićenih djelatnosti.⁵

Najveći broj zaposlenih muškaraca i žena je u uslužnoj djelatnosti, čak 147.900, podjednako učešće imaju i žene i muškarci. Najmanja zaposlenost, kako za muškarce tako i za žene, ostvarena je u sektoru poslovanja sa nekretninama. Po svim starosnim grupama stope aktivnosti su veće kod muškaraca nego kod žena. Stope aktivnosti su najveće u starosnoj grupi od 25-49 godina i iznose 81,3% kod muškaraca odnosno 69,9% kod žena. Stope nezaposlenosti po svim starosnim grupama su veće kod žena nego kod muškaraca. Najveća stopa nezaposlenosti je u dobnoj grupi od 15 do 24 godine i iznosi 39,3 za žene, odnosno 35,6 za muškarce. Od ukupnog broja zaposlenih, njih 30,4% radi u preduzećima koja pripadaju državi ili opštini. Najviše radnika zaposleno je u privatnim preduzećima, čak 56%, od čega su 54,9% žene i 56,9% muškarci. Od zaposlenih lica u 2011. godini prema radnom statusu, najviše je zaposlenih radnika (163,8 hiljada), od toga 87,1 hiljade muškaraca odnosno 76,7 hiljade žena. Najmanje je porodičnih radnika, svega 1,9 hiljada.⁶

Na poljoprivrednim gazdinstvima je radno angažovano ukupno 98.949 lica, od čega su 39.155 žene, odnosno 39,57%. Od ukupnog broja radno angažovanih lica na poljoprivrednim gazdinstvima, najveći udio radne snage je starosti preko 65 godina, ili 23,45%. Podaci pokazuju da su muškarci najčešće nosioci porodičnih poljoprivrednih gazdinstava, čak 87,13%. Ostale članove gazdinstva koji rade na gazdinstvu u

⁵ Izvještaj o ženskom preduzetništvu, 2012, IPSOS Strategic Marketing

⁶ Publikacija „Žene i muškarci u Crnoj Gori, 2012, Zavod za statistiku Crne Gore

najvećem broju čine žene i to 32 593 ili 66%.⁷ Procenat vlasnica poslovnih subjekata u Crnoj Gori je mali, svega 9,6%. U Austriji taj procenat je (33,9%), Bugarskoj (37,7%), Estoniji (35%), Francuskoj (28%), Islandu (21%), Italiji (24%), Litvaniji (31,3%), Njemačkoj (31%).⁸

Prema posljednjim podacima na evidenciji Zavoda za zapošljavanje se nalazi 2.275 lica sa invaliditetom (invalidi rada i kategorisana lica), od kojih je 724 žene ili 31,8%.

Iz navedenog se može zaključiti da treba intenzivnije raditi na unaprjeđenju položaja žena na tržištu rada, kao i na podsticanju preduzetništva kod žena budući da podaci pokazuju da mali broj žena posjeduje preduzeće u Crnoj Gori. Osnježivanje žena, kroz pružanje podrške njihovom preduzetničkom potencijalu, kao i stvaranje povoljnog poslovnog ambijenta za uključivanje žena u preduzetništvo, doprinosi otvaranju novih radnih mjesta i razvoju sektora malih i srednjih preduzeća i preduzetništva, i dugoročno gledano utiče na promjenu društvenih vrijednosti. Takođe, u ovoj oblasti je neophodno sprovesti aktivnosti na unaprjeđenju položaja žena na selu kroz sprovođenje Programa za bolju zapošljivost i prihode žena sa sela.

3.6. Politika i odlučivanje

Crnogorska Skupština, po Ustavu, ima 81 predstavnika/cu naroda. U sadašnjem sazivu od 81 poslanika je 14 žena ili 17,2%, što predstavlja uvećanje u odnosu na prethodni saziv Skupštine u kojem je bilo 13,5% žena. Predsjednik i potpredsjednici Skupštine su muškarci. U Vladi Crne Gore, žene su na čelu tri ministarstva i to Ministarstvo nauke, Ministarstvo odbrane i ministarka bez portfelja. Žene su značajno zastupljene na pomoćničkim mjestima i to među pomoćnicama ministara sa 40,3% i pomoćnicama direktora sa 44,8%. U Crnoj Gori ima 21 opština. Samo je u jednoj žena predsjednica opštine, dok su u dvije opštine žene predsjednice skupština opština. Učešće žena među odbornicama je 14%.

U diplomatsko konzularnim predstavništvima ukupno upućenih je 64 od toga 31 je žena ili 48,4% dok je muškaraca 33 ili 51,5%. Kada su u pitanju podaci o učešću žena i muškaraca u sistemu odbrane Crne Gore od ukupno 2.079 zaposlenih žena je 238 ili 11,5%, dok je žena u Vojsci Crne Gore od ukupno 1.879 zaposlenih 166 ili 8,8%.

Podaci jasno ukazuju da je u narednom periodu neophodno raditi na povećanju učešća žena na mjestima odlučivanja, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou. Nadalje, važno je raditi na implementaciji Rezolucije 1325 Savjeta bezbjednosti UN i shodno tome raditi na povećanju učešća žena u sistemu odbrane, kao i uvođenju rodne perspektive u sektor bezbjednosti.

3.7. Mediji i kultura

I mediji i institucije kulture u Crnoj Gori još uvek imaju uglavnom muškarce na pozicijama odlučivanja. Iako su žene veoma zastupljene u novinarskoj profesiji (mada ne postoje dostupni podaci o tačnom učešću žena u novinarskoj profesiji), one su i u medijima utoliko manje zastupljene ukoliko je viši nivo odlučivanja i to bez obzira na vrstu medija.

Ni novinari ni novinarkе nјjesu dovoljno senzibilisani/e za pitanja rodne ravnopravnosti i skloni su senzacionalizmu koji ima nepovoljan uticaj na javno mnjenje kada je riječ o rodnoj ravnopravnosti. Problemi nasilja i seksualne zloupotrebe žena su naročito podložni ovakvim vidovima zloupotrebe, koja se kao bumerang okreće protiv žrtava. Medijski sadržaji su nerijetko mizogini, prepuni predrasuda i stereotipa o ženama. Globalizacija medija, nažalost, ne doprinosi povećanju njihovog kvaliteta, već, nerijetko, njihovom urušavanju. Ne samo da se žene svode na seksualne objekte, već mediji postaju centar širenja ejdžizma (diskriminacija na osnovu starosti) protiv žena. Žene koje se pojavljuju u medijima, bez obzira na funkciju i ulogu u kojoj se pojavljuju, moraju da odgovaraju standardima ljepote i mladosti koje nameće industrija zabave.

Ipak, zahvaljujući aktivnostima Odjeljenja za rodnu ravnopravnost i nevladinih organizacija u Crnoj Gori, postignut je određeni stepen senzibilizacije medija za rodnu problematiku. Povećan broj napisa, proširivanje tematike, uključivanje u javne kampanje, pokazuju da feminizacija medija ipak otvara vrata medijskog prostora za probleme žena. Rodno senzitivni jezik se još uvijek ne koristi u potpunosti u svim medijima, iako je značajno poboljšana situacija u proteklih nekoliko godina.

⁷ Popis poljoprivrede, 2010, Zavod za statistiku Crne Gore

⁸ Publikacija "Žene i muškarci u Crnoj Gori, 2012, Zavod za statistiku Crne Gore

Potreban je i napor da se uspostave posebne mjere koje bi bile usmjerene ka afirmaciji ženskog stvaralaštva u oblasti kulture, ali i nauke. Takođe, u školskim programima i sadržajima neophodno je da nađu mjesto razne žene iz crnogorske istorije koje su zapostavljene ili zaboravljene, a čiji doprinosi imaju trajnu vrijednost.

4. Plan akcije

Plan aktivnosti kao temeljni dokument za postizanje rodne ravnopravnosti ima predviđeni okvir djelovanja za vremenski period od četiri godine. Radi osiguranja primjene Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti od 2013. do 2017. godine izrađen je Program sprovođenja za vremenski period od dvije godine, tj. za 2013. i 2014. Godinu. U svakom području je određen strateški cilj, ciljevi, kao i mjere koje treba preduzeti. Određeni su i nosioci aktivnosti, partneri, vremenski okvir, indikatori, podnošenje izvještaja i potrebna finansijska sredstva za primjenu.

Nakon ocjene stanja rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori utvrđena su područja djelovanja: **Unaprjeđenje ljudskih prava žena i rodne ravnopravnosti; Rodno osjetljivo vaspitanje i obrazovanje; Rodna ravnopravnost u ekonomiji; Rodno osjetljiva zdravstvena zaštita; Rodno zasnovano nasilje; Mediji i kultura; Ravnopravnost u procesu odlučivanja u političkom i javnom životu; Međunarodna politika i saradnja; i Institucionalni mehanizmi za primjenu rodne ravnopravnosti.**

1. Unaprjeđenje ljudskih prava žena i rodne ravnopravnosti

Unaprjeđenje ljudskih prava žena i rodne ravnopravnosti trajni je zadatak radi sprječavanja kršenja ljudskih prava žena, pa je potrebno ubrzati procese koji se zasnivaju na njihovoj zaštiti. U Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) se navode temeljna načela prema kojima su ljudska prava žena neotuđiva i neodvojivi dio opših ljudskih prava. Kako bi Plan aktivnosti bio djelotvoran neophodno je poštovanje pravnog okvira koji zahtijeva primjenu, praćenje, i redovnu evaluaciju, kao i kontinuiranu saradnju svih organa uključenih u postizanje rodne ravnopravnosti.

Strateški cilj:

Uspostavljanje društva jednakih mogućnosti i uklanjanje svih oblika diskriminacije po osnovu pola.

Ciljevi:

- 1.1. Unaprijeđena ljudska prava žena dosljednim sprovođenjem međunarodnih instrumenata za njihovu zaštitu
- 1.2. Osigurana primjena antidiskriminacionog zakonodavstva uz procjenu učinka, kvaliteta i stepena primjene zakonskih propisa
- 1.3. Načelo rodne ravnopravnosti integrisano u izradu i primjenu svih nacionalnih politika (programa i strategija) i djelovanja državnih tijela
- 1.4. Unaprijeđeno znanje o ljudskim pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u državnoj upravi
- 1.5. Unaprijeđen društveni položaj žena pripadnica posebno osjetljivih grupa: žene sa invaliditetom, pripadnice nacionalnih manjina (posebno RE), žene u ruralnim područjima, samohrane majke, žene starije dobi, raseljene žene i izbjeglice

2. Rodno osjetljivo obrazovanje i vaspitanje

Preduslov za postizanje nediskriminatorskih stavova u društvu je uklanjanje stereotipa uvođenjem rodno osviještenog vaspitanja i obrazovanja u cjelokupni sistem obrazovanja. Rodno osjetljivo obrazovanje predstavlja temelj ekonomskog i demokratskog napretka cjelokupnog društva.

Strateški cilj:

Uvođenje rodno osjetljivog obrazovanja na svim nivoima obrazovanja.

Ciljevi:

- 2.1. Programi rodne ravnopravnosti uvedeni u cjelokupni sistem obrazovanja s posebnim naglaskom na mirno rješavanje sukoba i suzbijanje svakog oblika rodne diskriminacije
- 2.2. Zaposleni u obrazovnom sistemu edukovani o rodnoj ravnopravnosti
- 2.3. Postignut rodni balans u izboru profesija u srednjoškolskim i visokoškolskim ustanovama
- 2.4. Povećan nivo obrazovanja i uključenost RE populacije i pripadnica drugih isključenih grupa u obrazovni sistem
- 2.5. Povećana informatička pismenost žena, posebno pripadnica RE populacije, žena na selu i drugih teže zapošljivih kategorija
- 2.6. Podsticati uvođenje rodnih studija u visokoškolskim ustanovama
- 2.7. Obezbijeđen ravnopravan položaj žena u sportu

3. Rodna ravnopravnost u ekonomiji

Pristup položaju žena na tržištu rada s obzirom na poteškoće pri zapošljavanju i nižim platama zahtijeva višestruki pristup. Upravo je zaposlenost žena i njihova ekonomska nezavisnost temelj veće ravnopravnosti žena i muškaraca u cjelokupnom društvu. Zato je jedan od najvažnijih zadataka postizanja rodne ravnopravnosti smanjivanje nezaposlenosti žena uz njihovo ekonomsko osnaživanje i uklanjanje svih oblika diskriminacije na tržištu rada.

Strateški cilj:

Povećati zaposlenost žena i ukloniti sve oblike diskriminacije žena na tržištu rada.

Ciljevi:

- 3.1. Uskladiti nacionalno zakonodavstvo s pravnom tekovinom EU za poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje
- 3.2. Smanjiti nezaposlenost
- 3.3. Eliminirati diskriminaciju žena na tržištu rada
- 3.4. Podsticati žensko poduzetništvo i samozapošljavanje
- 3.5. Postignut visok stepen usklađenosti radnih i porodičnih obaveza žena i muškaraca žena i muškaraca
- 3.6. Osigurati efikasnu primjenu zakona i podsticati žene na prijavljivanje slučajeva diskriminacije na tržištu rada nadležnim institucijama
- 3.7. Smanjiti jaz u zaradama muškaraca i žena

4. Rodno osjetljiva zdravstvena zaštita
--

Svjetska zdravstvena organizacija definiše zdravlje kao „stanje potpunog fizičkog, psihičkog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti i nesposobnosti”. U pristupu ovom području takođe su uključene i preporuke iz Evropske strategije za unaprjeđenje zdravlja i seksualnih prava i reprodukcije, kojom se apeluje na države članice Savjeta Evrope da kroz nacionalne strategije utiču na bolju edukaciju o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, te stvore uslove za kvalitetno i sistematsko prikupljanje relevantnih podataka razvrstanih po polu.

Strateški cilj:

Obezbijediti kvalitetnu i dostupnu rodno osjetljivu zdravstvenu zaštitu

Ciljevi:

- 4.1. Unaprijeđena metodologija prikupljanja statističkih podataka o zdravlju stanovništva prema polu

- 4.2. Unaprijeđena prevencija i rano otkrivanje malignih oboljenja (dojke, reproduktivnih organa žene, debelog crijeva, prostate...)
- 4.3. Unaprijeđena prevencija polno prenosivih bolesti i povećati nivo lične odgovornosti prema sebi i drugima
- 4.4. Unaprijeđene mjere za očuvanje reproduktivnog zdravlja žena
- 4.5. Obezbijeđena kvalitetnija dostupnost zdravstvenoj zaštiti posebno ranjivim grupama žena (žene sa sela, žene sa invaliditetom, žene pripadnice nacionalnih manjina (naročito RE), žene izbjeglice i raseljena lica, žrtve trgovine ljudima)
- 4.6. Povećana senzibilisanost i nivo znanja zdravstvenih radnika o rodno osjetljivoj zdravstvenoj zaštiti
- 4.7. Poboljšan rad savjetovališta u preventivnoj zdravstvenoj zaštiti

5. Rodno zasnovano nasilje

Nasilje nad ženama predstavlja jedan od najtežih oblika kršenja ljudskih prava žena. Nasilje se javlja u više oblika kao fizičko, psihičko i seksualno nasilje u porodici, u međupartnerskim odnosima, nasilje na random mjestu, kolektivno nasilje i trgovina ženama. Mjere za suzbijanje nasilja u porodici sadržane su u Strategiji zaštite od nasilja u porodici od 2011. do 2015. godine, dok su aktivnosti i mjere suzbijanja trgovine ženama sadržane u Nacionalnoj strategiji borbe protiv trgovine ljudima. U skladu s Preporukom (2002)5 Odbora ministara Savjeta Evrope državama članicama o zaštiti žena od nasilja razrađen je plan aktivnosti i mjera za suzbijanje svih drugih oblika nasilja nad ženama.

Strateški cilj:

Suzbiti sve oblike nasilja nad ženama i nasilja u porodici, te unaprijediti položaj i zaštitu prava žrtava svih oblika nasilja

Ciljevi:

- 5.1. Uspostavljen efikasan sistem praćenja primjene mjera iz Strategije zaštite od nasilja u porodici 2011-2015
- 5.2. Uspostavljen efikasan sistem praćenja primjene mjera iz Strategije za borbu protiv trgovine ljudima 2012-2018
- 5.3. Unaprijeđen sistem vođenja statističkih podataka i redovno sprovoditi istraživanja o uzrocima, uticaju i posljedicama nasilja nad ženama i nasilja u porodici
- 5.4. Razvijena svijest kod državnih službenika/ca odgovornih za primjenu zakona, zdravstvenih i socijalnih radnika/ca o svim oblicima nasilja nad ženama i nasilja u porodici
- 5.5. Ojačan sistem socijalne i druge podrške i zaštite svih žrtava nasilja u porodici
- 5.6. Unaprijeđen pristup pravdi za žene žrtve nasilja
- 5.7. Povećana informisanost i svijest javnosti o pojavi i posljedicama rodno zasnovanog nasilja

6. Mediji i kultura

Malo je žena u uređivačkoj politici medija u Crnoj Gori koji su uz kulturu izuzetno važni za afirmaciju vrijednosti politike rodne ravnopravnosti. Neophodno je uvesti politiku rodne ravnopravnosti u medijske i kulturne programe.

Strateški cilj:

Suzbijati rodne stereotipe i uvesti politiku rodne ravnopravnosti u medije i kulturu

Ciljevi:

- 6.1. Povećana medijska vidljivost primjene politike rodne ravnopravnosti
- 6.2. Unaprijeđeno znanje zaposlenih u medijima o rodnoj ravnopravnosti
- 6.3. Uspostavljanje rodne ravnopravnosti u oblasti kulture
- 6.4. Unaprijeđena medijska promocija uspješnih žena
- 6.5. Podsticati publikovanje literature koja promovira rodnu ravnopravnost

7. Ravnopravnost u procesu odlučivanja u političkom i javnom životu

Žene predstavljaju većinu u ukupnoj populaciji, međutim u raspodjeli političkih funkcija na nacionalnom i lokalnom nivou su podzastupljene. Pošto demokratija koja isključuje veliki broj svojih građana iz procesa odlučivanja ne može biti istinska demokratija, potrebno je značajno povećati političku zastupljenost žena na svim nivoima donošenja odluka.

Strateški cilj:

Ravnopravno učešće žena i muškaraca na svim nivoima odlučivanja

Ciljevi:

- 7.1. Postignuta uravnotežena zastupljenost žena i muškaraca u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti na svim nivoima
- 7.2. Povećano učešće žena u izvršnoj vlasti, kao i na mjestima odlučivanja koje imenuje Vlada, voditi računa o rodnom balansu prilikom imenovanja i izbora
- 7.3. Političke partije osnažene za uvođenje rodne ravnopravnosti u svoje programe i statute
- 7.4. Povećan broj žena pripadnica nacionalnih manjina, posebno RE populacije u političkom životu
- 7.5. Implementacija Rezolucije 1325 Savjeta bezbjednosti UN – Žene, mir i bezbjednost

8. Međunarodna politika i saradnja

U sprovođenju rodne ravnopravnosti na međunarodnom nivou Crna Gora ima proaktivan stav. Kao zemlja kandidatkinja Crna Gora treba u potpunosti usvojiti temeljno načelo rodne ravnopravnosti.

Strateški cilj:

Integracija politike rodne ravnopravnosti u sve međunarodne procese i odnose

Ciljevi:

- 8.1. Podignuta svijest među ženama i široj javnosti o osnovnim pravima žena koja proizlaze iz UN i EU pravnih dokumenata kao i nacionalnog zakonodavstva
- 8.2. Uključivanje evropskih standarda rodne ravnopravnosti u nacionalno zakonodavstvo i integracija rodne ravnopravnosti u proces pregovora o pristupanju EU
- 8.3. Povećano znanje i svijest o primjeni Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Opcionom Protokolu
- 8.4. Unaprijeđena saradnja sa institucionalnim mehanizmima u državama regiona

9. Institucionalni mehanizmi za primjenu politika rodne ravnopravnosti

U skladu s dosadašnjim radom, potrebno je nastaviti s radom na osnaživanju institucionalnih mehanizama uvođenjem mjera za jačanje i umrežavanje nacionalnih i lokalnih mehanizama rodne ravnopravnosti. Takođe je potrebno u skladu s procesima unaprijeđenja primjene politike rodne ravnopravnosti u EU

podsticati primjenu statističkih analiza i naučnih istraživanja kao i izradu smjernica za procjenu i donošenje rodno osjetljivog budžeta.

Strateški cilj:

Stvaranje održivih mehanizama za postizanje rodne ravnopravnosti

Ciljevi:

- 9.1. Ojačani mehanizmi za primjenu rodne ravnopravnosti na nacionalnom nivou i unaprjeđenje njihovog koordiniranog djelovanja
- 9.2. Osnovani novi i osnaženi postojeći mehanizmi za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou
- 9.3. Ojačani kapaciteti Odjeljenja za rodnu ravnopravnost za sprovođenje politike rodne ravnopravnosti
- 9.4. Osnaženi kapaciteti Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za djelovanje po pritužbama za diskriminaciju po osnovu pola
- 9.5. Poboljšana saradnja sa nevladinim organizacijama
- 9.6. Uvesti upravljanje budžetskim sredstvima prema polu

5. Finansijska sredstva za realizaciju PAPRR

Sredstva će se obezbijediti iz budžetskih sredstava nosioca aktivnosti kao i iz sredstava donacija.

6. Način izvještavanja o sprovođenju PAPRR

Godišnji izvještaj o realizaciji PAPRR priprema Ministarstvo za ljudska i manjinska prava na osnovu izvještaja nosioca odgovornosti. Izvještaj treba da sadrži ocjenu stanja rodne ravnopravnosti u pojedinačnim oblastima, rezultate sprovedenih mjera, podatke o utrošenim finansijskim sredstvima, i preporuke kako unaprijediti stanje.

Izvještaj sadrži i izvještaje nevladinih organizacija koje su uključene u sprovođenje mjera.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava dostavlja Vladi godišnji izvještaj o sprovođenju PAPRR.

Godišnji izvještaj će, nakon usvajanja na Vladi, biti postavljen na internet stranici Ministarstva kako bi bio dostupan javnosti.

PLAN AKTIVNOSTI ZA POSTIZANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI U CRNOJ GORI 2013 – 2017

PROGRAM SPROVOĐENJA ZA 2013. I 2014. GODINU

Podgorica, januar 2013. godine

1. Unaprjeđenje ljudskih prava žena i rodne ravnopravnosti

Strateški cilj: Uspostavljanje društva jednakih mogućnosti i eliminisanje svih oblika diskriminacije po osnovu pola

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Partneri	Vremenski okvir	Indikatori	Podnošenje izvještaja	Potrebna finansijska sredstva
6.1. Unaprijeđena ljudska prava žena dosljednim sprovođenjem međunarodnih instrumenata za njihovu zaštitu						
1.1.1. Redovno izvještavati međunarodne organizacije o sprovođenju međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava žena	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstva i organi državne uprave, organi lokalne samouprave Zaštitnik ljudskih prava i sloboda NVO	Kontinuirano	Broj izvještaja	Godišnje	Redovna sredstva
1.1.2. Nastaviti sprovođenje edukacija za nosioce pravosudnih funkcija na temu primjene međunarodnih i domaćih standarda za unaprjeđenje prava žena u okviru Programa obuke nosilaca pravosudnih funkcija	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Centar za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija Zaštitnik ljudskih prava i sloboda	Dva seminara 2013 i dva 2014	Obučeno 80 sudija i tužilaca	Godišnje	14.000

1.1.3. Organizovati obuku za advokate na temu primjene međunarodnog i domaćeg zakonodavstva iz oblasti zaštite prava žena	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Advokatska komora Zaštitnik ljudskih prava i sloboda	III kvartal 2013	Obučeno 20 advokata	Godišnje	3.500 (sredstva donacija)
1.2 Osigurana primjena antidiskriminacionog zakonodavstva uz procjenu učinka, kvaliteta i stepena primjene zakonskih propisa						
1.2.1. Prikupiti podatke o slučajevima diskriminacije po osnovu pola i njihovima ishodima	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Pravosuđe NVO	Kontinuirano	Prikupljeni podaci Broj prijavljenih i riješenih slučajeva	Godišnje	Nisu potrebna sredstva
1.2.2. Sprovesti istraživanje o poznavanju i stepenu primjene Zakona o rodnoj ravnopravnosti u državnim organima i ustanovama	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Ministarstva i organi državne uprave	II kvartal 2013	Sprovedeno istraživanje sa preporukama Rezultati istraživanja	Godišnje	12.000 (sredstva donacija)
1.2.3. Organizovati kampanju upoznavanja javnosti sa antidiskriminacionim zakonodavstvom i mehanizmima zaštite od diskriminacije po osnovu pola	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost Sektor za ljudska prava)	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore NVO Mediji	III kvartal 2013	Organizovana kampanja Broj medijskih nastupa Broj događaja Broj štampanih materijala	Godišnje	20.000

1.2.4. Obilježavati Međunarodni dan žena 8. Mart	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstva i organi državne uprave, organi lokalne samouprave Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Mediji NVO	Jednom godišnje	Obilježen 8. Mart Broj medijskih nastupa Broj događaja Broj štampanih materijala	Godišnje	2.000
1.3 Načelo rodne ravnopravnosti integrisano u izradu i primjenu svih nacionalnih politika (programa i strategija) i djelovanja državnih tijela						
1.3.1. Prilikom izrade i primjene svih nacionalnih politika (programa i strategija) uključiti segment rodne ravnopravnosti	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstva i organi državne uprave	Kontinuirano	Broj nacionalnih politika	Godišnje	Redovna sredstva
1.3.2. Nastaviti i osnažiti upotrebu rodno senzitivnog jezika u nacionalnim dokumentima, državnim organima i medijima	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstva i organi državne uprave NVO Mediji	Kontinuirano	Stepen upotrebe rodno senzitivnog jezika Dokumenti državnih organa	Godišnje	Redovna sredstva

1.3.3. Inicirati povećanje finansijskih sredstava iz budžeta Komisije za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću za implementaciju projekata NVO u skladu sa PAPPR-om i kao posebnu oblast definirati rodnu ravnopravnost i nasilje u porodici	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću NVO	2013	Inicijativa prihvaćena Broj odobrenih projekata u skladu sa PAPRR	Godišnje	Redovna sredstva
1.4 Unaprijeđeno znanje o ljudskim pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u državnoj upravi						
1.4.1. Organizovati obuke o rodnoj ravnopravnosti za državne službenike/ce	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Uprava za kadrove	NVO	Dva godišnje	Obučeno 80 službenika/ca	Godišnje	2.000
1.4.2. Organizovati obuke za specifične teme koje se tiču unaprjeđenja ljudskih prava žena	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Uprava za kadrove	NVO	Dva godišnje	Obučeno 80 službenika/ca	Godišnje	2.000

1.4.3. Izraditi priručnik o rodnoj ravnopravnosti za državne službenike/ce	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Uprava za kadrove	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore NVO	Do kraja 2014	Izrađen priručnik Distribuiran državnim službenicima/cama	Godišnje	3.000
1.5. Unaprijeđen društveni položaj žena pripadnica posebno osjetljivih grupa: žene sa invaliditetom, pripadnice nacionalnih manjina (posebno RE), žene u ruralnim područjima, samohrane majke, žene starije dobi, raseljene žene i izbjeglice						
1.5.1. Obilježavati Međunarodni dan osoba sa invaliditetom sa posebnim akcentom na žene i organizovati okrugle stolove/konferencije o ljudskim pravima žena sa invaliditetom	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo rada i socijalnog staranja	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Zaštitnik ljudskih prava i sloboda NVO Mediji	Jednom godišnje	Broj događaja Broj učesnika/ca	Godišnje	1.500
1.5.2. Organizovati okrugle stolove/konferencije o ljudskim pravima žena pripadnica nacionalnih manjina, naročito RE populacije	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Zaštitnik ljudskih prava i sloboda NVO Mediji	Jednom godišnje	Broj događaja Broj učesnika/ca	Godišnje	1.500

1.5.3. Obilježavati Međunarodni dan žena sa sela 15. oktobar	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Zaštitnik ljudskih prava i sloboda NVO Mediji	Jednom godišnje	Broj događaja Broj učesnika/ca	Godišnje	1.500
1.5.4. Organizovati okrugle stolove/konferencije o ljudskim pravima žena izbjeglica i raseljenih lica	Zavod za zbrinjavanje izbjeglica Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Zaštitnik ljudskih prava i sloboda NVO Mediji	Jednom godišnje	Broj održanih okruglih stolova/konferencija Broj učesnika/ca	Godišnje	1.500
1.5.5. Formirati Info centar za edukaciju i istraživanje položaja samohranih roditelja (naročito majki)	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Akadska zajednica NVO Međunarodne organizacije	Do kraja 2014	Formiran info centar Broj samohranih roditelja Broj pružene pomoći	Godišnje	Redovna sredstva

2. Rodno osjetljivo vaspitanje i obrazovanje

Strateški cilj: Uvođenje rodno osjetljivog obrazovanja na svim nivoima obrazovanja

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Partneri	Vremenski okvir	Indikatori	Podnošenje izvještaja	Potrebna finansijska sredstva
2.1. Programi rodne ravnopravnosti uvedeni u cjelokupni sistem obrazovanja s posebnim naglaskom na mirno rješavanje sukoba i suzbijanje svakog oblika rodne diskriminacije						

2.1.1. Izraditi curriculum za uvođenje međupredmetnog programa o rodnoj ravnopravnosti u osnovnim školama	Zavod za školstvo Zavod za udžbenike i nastavna sredstva	Ministarstvo prosvjete Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	IV kvartal 2013	Donijet program Broj osnovnih škola u kojima je program sproveden Broj učenika/ca koji biraju predmet	Godišnje	2.000
2.1.2. Organizovati radionicu za pisanje priručnika za nastavnike/ce i uključiti nastavnike/ce različitih predmeta	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Zavod za školstvo	Ministarstvo prosvjete	IV kvartal 2013	Organizovana radionica Broj učesnika/ca Predlog za izradu priručnika	Godišnje	3.500
2.1.3. Izraditi i objaviti priručnik za nastavnike osnovnih škola – međupredmetna oblast, pod nazivom Vodič za Nastavnike/nastavnice kroz međupredmetne oblasti – rodna ravnopravnost	Zavod za školstvo Zavod za udžbenike i nastavna sredstva	Ministarstvo prosvjete Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	I kvartal 2014	Izrađen priručnik Distribuiran nastavnicima	Godišnje	3.000

2.1.4. Pripremiti udžbenik za Građansko obrazovanje – izborni predmet u Gimnaziji	Ministarstvo prosvjete Zavod za školstvo Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Centar za stručno obrazovanje	Vaspitno-obrazovne ustanove Akademska zajednica NVO	III kvartal 2013 IV kvartal 2014	Broj časova nastave Broj učenika/ca Uspjeh iz ovog predmeta	Godišnje	3.500
2.1.5. Organizovati seminare na nivou predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja o rodnoj ravnopravnosti, spriječavanju svih oblika nasilja (nad djecom, ženama, nasilje u porodici, o incestu i itd.)	Ministarstvo prosvjete Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Zavod za školstvo Centar za stručno obrazovanje	Vaspitno-obrazovne ustanove Zavod za zbrinjavanje izbjeglica NVO	Kontinuirano	Broj održanih seminara Broj učenika/ca	Godišnje	14.000
2.1.6. Uraditi analizu nastavnih programa sa preporukama koje se odnose na rodnu ravnopravnost	Zavod za školstvo Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Centar za stručno obrazovanje	Ministarstvo prosvjete Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Akademska zajednica NVO	III kvartal 2013 i III kvartal 2014	Urađena analiza Pripremljene preporuke	Godišnje	3.000

2.1.7. Uraditi analizu udžbenika osnovnih i srednjih škola s aspekta rodne ravnopravnosti te donijeti preporuke	Ministarstvo prosvjete Zavod za školstvo Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Centar za stručno obrazovanje	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Akademska zajednica NVO	III kvartal 2013 – II kvartal 2014	Izvršena analiza Donešene preporuke	Godišnje	3.000
2.1.8. Organizovati prezentaciju sprovedenih istraživanja o zastupljenosti rodne ravnopravnosti u obrazovnom sistemu	Ministarstvo prosvjete Zavod za školstvo Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Centar za stručno obrazovanje	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Akademska zajednica NVO Mediji	Nakon realizacije istraživanja	Održana prezentacija Broj učesnika/ca	Godišnje	Redovna sredstva
2.2. Zaposleni u obrazovnom sistemu edukovani o rodnoj ravnopravnosti						
2.2.1. Organizovati obuku nastavnika/ca za izvođenje nastave izbornih predmeta Građansko obrazovanje i Zdravi stilovi života	Ministarstvo prosvjete Zavod za školstvo Ministarstvo zdravlja Centar za stručno obrazovanje	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Vaspitno-obrazovne ustanove NVO	Jednom godišnje	Broj obučenih nastavnika/ca Broj održanih obuka	Godišnje	7.000
2.2.2. Organizovati obuku nastavnika/ca za sprovođenje programa profesionalne orijentacije	Zavod za školstvo	Ministarstvo prosvjete Centar za stručno obrazovanje Vaspitno-obrazovne ustanove	Jednom godišnje	Broj obučenih nastavnika/ca Broj održanih obuka	Godišnje	7.000

2.3. Postignut rodni balans u izboru profesija u srednjoškolskim i visokoškolskim ustanovama						
2.3.1. Izraditi i sprovesti program profesionalne orijentacije na nivou srednjeg i visokog obrazovanja	Zavod za školstvo Univerziteti Vaspitno-obrazovne ustanove	Zavod za zapošljavanje Međunarodne organizacije NVO	Kontinuirano	Broj sprovedenih programa Broj studenata/ica	Godišnje	3.000
2.3.2. Podsticati žene i muškarce da se obrazuju za profesije u kojima nijesu tradicionalno zastupljeni	Zavod za školstvo Univerziteti Vaspitno-obrazovne ustanove	Ministarstvo pravde i ljudskih prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Mediji NVO	Kontinuirano	Broj žena na studijama u kojima su dominantno muškarci	Godišnje	Redovna sredstva
2.4. Povećan nivo obrazovanja i uključenost RE populacije i pripadnica drugih isključenih grupa u obrazovni sistem						
2.4.1. Izraditi analizu uključivanja i pohađanja nastave pripadnica isključenih grupa u obrazovni sistem (posebno Romkinja i Egipćanki, izbjeglica i raseljenih lica)	Ministarstvo prosvjete	Zavod za školstvo Centar za stručno obrazovanje Zavod za zbrinjavanje izbjeglica Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Zavod za statistiku Institut za socijalnu inkluziju	Kontinuirano	Urađena analiza Prikupljeni i objavljeni podaci	Godišnje	4.000 Sredstva donacija

2.4.2. Definisati i organizovati rad „romskih asistenata/kinja“ i medijatora/ki kao podrška učenicima/cama RE populacije	Ministarstvo prosvjete Ministarstvo za ljudska i manjinska prava	Centar za stručno obrazovanje Institut za socijalnu inkluziju NVO	II kvartal 2013	Broj angažovanih asistenata/kinja i medijatora/ki	Godišnje	7.000
2.4.3. Razviti rodno senzitivne baze podataka na svim nivoima obrazovanja, sa posebnim osvrtom na RE populaciju	Ministarstvo prosvjete	Zavod za školstvo Zavod za statistiku Centar za stručno obrazovanje Vaspitno obrazovne ustanove Zavod za zbrinjavanje izbjeglica Institut za socijalnu inkluziju	Kontinuirano	Prikupljeni i objavljeni podaci	Godišnje	5.000 Budžetska sredstva i donacije
2.4.4. Organizovati kontinuirane radionice, tribine i seminare sa romskim i egipćanskim roditeljima o važnosti obrazovanja djevojčica	Ministarstvo prosvjete Zavod za školstvo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore NVO Mediji	Dva puta godišnje	Broj seminara Broj roditelja koji su pohađali seminare Broj upisanih djevojčica i broj djevojčica koje završavaju školu		7.000

2.4.5. Organizovati kampanje u cilju ohrabrivanja što većeg broja Romkinja i Egipćanki za upis u vrtić, osnovne, srednje škole i fakultet	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo prosvjete Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore NVO Mediji	Jednom godišnje	Broj događaja Broj medijskih nastupa Broj upisanih djevojčica i broj djevojčica koje završavaju školu		10.000
2.5. Povećana informatička pismenost žena, posebno pripadnica RE populacije, žena na selu i drugih teže zapošljivih kategorija						
2.5.1. Organizovati informatičku edukaciju za pripadnice RE populacije, žene izbjeglice i raseljena lica	Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije Centar za stručno obrazovanje Zavod za zbrinjavanje izbjeglica	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Jednom godišnje	Broj održanih edukacija Broj učenica RE populacije	Godišnje	3.000
2.5.2. Organizovati informatičku edukaciju žena iz teže zapošljivih kategorija	Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije Centar za stručno obrazovanje	Zavod za zapošljavanje Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) NVO	Jednom godišnje	Broj održanih edukacija Broj učesnica iz teže zapošljivih kategorija	Godišnje	3.000

2.5.3. Izraditi i primijeniti standard zanimanja i programa obuke za socijalnu inkluziju	Zavod za zapošljavanje Centar za stručno obrazovanje	NVO	Kontinuirano	Broj programa obuke Izveštaj o izradi i primjeni standarda zanimanja	Godišnje	5.000
2.6. Podsticati uvođenje rodni studija u visokoškolskim ustanovama						
2.6.1 Sprovesti anketu o postojanju, mogućnostima i interesovanju za uvođenje rodni studija	Ustanove visokog obrazovanja Ministarstvo prosvjete	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava NVO Međunarodne organizacije	IV kvartal 2014	Broj ustanova visokog obrazovanja koje sprovode program Broj studenata/tkinja i uspješnost završavanja studija Broj zaposlenih u struci	Godišnje	2.000 Budžetska sredstva i donacije
2.6.2. Sprovesti analizu o primjeni rodno senzitivnog jezika u službenim evidencijama (diplome, certifikati, uvjerenja, potvrde i sl.).	Ustanove visokog obrazovanja Ministarstvo prosvjete	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) NVO	IV kvartal 2013 III kvartal 2014	Provedena analiza Statistički podaci	Godišnje	2.000

2.6.3. Organizovati seminare i radionice za studente/kinje o rodnoj ravnopravnosti	Ustanove visokog obrazovanja Studentske organizacije	Ministarstvo prosvjete Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) NVO Međunarodne organizacije	Dva godišnje	Broj održanih seminara i radionica Broj učesnika/ca Broj uključenih ustanova visokog obrazovanja Broj urađenih publikacija, flajera i sl. na ovu temu	Godišnje	4.000
2.6.4. Sprovesti analizu programa sa stanovišta zastupljenosti rodno senzitivnog jezika i uvođenje standarda rodno senzitivnog jezika u nastavne programe	Ustanove visokog obrazovanja Relevantna tijela i službe ustanova visokog obrazovanja	Ministarstvo prosvjete Ministarstvo pravde i ljudskih prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Kontinuirano	Izvršena analiza Broj programa Statistički podaci i preporuke	Godišnje	2.000
2.6.5. Inicirati i podržavati istraživanja u prioritetnoj oblasti Identitet (sva istraživanja koja se odnose na rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo nauke	Licencirane naučno- istraživačke ustanove	Kontinuirano	Broj sufinasiranih projekata Broj sufinasiranih naučnika/ica koji se bave ovim istraživanjima Broj promotivnih događaja	Godišnje	5.000

2.7. Obezbijeđen ravnopravan položaj žena u sportu

2.7.1. Sprovesti analizu primjene politike rodne ravnopravnosti u oblasti sporta	Ministarstvo prosvjete Uprava za sport	Sportska udruženja	Kontinuirano	Sprovedena analiza i predstavljanje javnosti sa preporukama	Godišnje	2.000
2.7.2. Povećati udio žena u upravljačkim strukturama sportskih saveza i organizacija	Ministarstvo prosvjete Uprava za sport	Sportska udruženja i organizacije NVO	Kontinuirano	Statistički podaci	Godišnje	Redovna sredstva
2.7.3. Organizovati konferenciju „Žene i sport“	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Uprava za sport	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore NVO Mediji	I kvartal 2014	Organizovana konferencija Broj učesnika/ca Preporuke za unaprjeđenje položaja žena u sportu	Godišnje	3.000

3. Rodna ravnopravnost u ekonomiji

Strateški cilj: Povećati zaposlenost žena i ukloniti sve oblike diskriminacije žena na tržištu rada

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Partneri	Vremenski okvir	Indikatori	Podnošenje izvještaja	Potrebna finansijska sredstva
3.1 Uskladiti nacionalno zakonodavstvo s pravnom tekovinom EU za poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje						

3.1.1. Uskladiti nacionalno zakonodavstvo s pravnom tekovinom EU za poglavlje 19 (Zakona o radu Crne Gore; Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti; Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom)	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Zavod za zapošljavanje Ministarstvo prosvjete Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Sindikalne organizacije NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Izveštaji institucija – nosilaca aktivnosti o stepenu usklađenosti zakonodavstva – Izveštaj radne grupe za pregovore o pristupanju EU za poglavlje 19	Godišnje	Redovna sredstva
3.1.2. Pratiti sprovođenje Nacionalne strategije zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa (2012-2015) i Akcionog plana	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Zavod za zapošljavanje Ministarstvo prosvjete Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore NVO Mediji Međunarodne organizacije	Do 2015	Izveštaji institucija – nosilaca aktivnosti Broj događaja Medijski nastupi	Godišnje	Redovna sredstva
3.2 Smanjiti nezaposlenost						

3.2.1. Kontinuirano prikupljati, objedinjavati i obrađivati statističke podatke prema polu o zaposlenosti-nezaposlenosti na tržištu rada	Zavod za zapošljavanje Ministarstvo rada i socijalnog staranja Zavod za statistiku	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Kontinuirano	Izveštaji institucija – nosilaca aktivnosti razvrstani prema polu	Godišnje	Redovna sredstva
3.2.2. Sprovođenje mjera aktivne politike zapošljavanja (posebno teže zapošljivih kategorija žena, pripadnica RE populacije)	Zavod za zapošljavanje Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo finansija	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Lokalne uprave Mediji	Kontinuirano	Izveštaji o broju lica prema polu uključenih u mjere aktivne politike zapošljavanja	Godišnje	Redovna sredstva
3.2.3. Provesti anketno istraživanje među ženama iz ruralnih sredina o njihovim potrebama i razlozima migracije	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Ministarstvo održivog razvoja i turizma Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Lokalna uprava NVO Mediji Međunarodne organizacije	Do kraja 2013	Sprovedeno anketno istraživanje Anketno istraživanje predstavljeno javnosti	Godišnje	3.000
3.2.4. Sprovoditi edukaciju žena na selu sa posebnim osvrtom na vlasništvo u domaćinstvu	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Ministarstvo održivog razvoja i turizma Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za	Lokalna uprava NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj seminara i edukacija Procenat nekretnina u vlasništvu žena na ruralnom području	Godišnje	10.000

	rodnu ravnopravnost)					
3.2.5. Aktivno sprovoditi mjere za suzbijanje sive ekonomije i „rada na crno“ uz rodno osjetljivu statistiku	Uprava za inspekcijske poslove	Ministarstvo finansija Ministarstvo ekonomije Sindikalne organizacije NVO	Kontinuirano	Broj procesuiranih slučajeva	Godišnje	Redovna sredstva
3.2.6. Uvođenje poreskih olakšica i beneficija za poslodavce koji zapošljavaju žene iz posebno ranjivih grupa (samohrane majke, žene starije dobi, žene RE populacije, žene izbjeglice i raseljena lica)	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo ekonomije Ministarstvo finansija	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj odluka/mjera o olakšicama	Godišnje	Redovna i donatorska sredstva

3.2.7. Izraditi program za ekonomsko osnaživanje samohranih roditelja (naročito majki)	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo ekonomije	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) NVO Međunarodne organizacije	Do kraja 2014	Program izrađen i usvojen	Godišnje	Redovna i donatorska sredstva
3.3 Eliminirati diskriminaciju žena na tržištu rada						
3.3.1. Obuka inspektora rada i sudija zaduženih za praćenje i kontrolu primjene Zakona o radu, Zakona o zabrani diskriminacije i drugih zakona	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Uprava za inspekcijske poslove	Sindikalne organizacije NVO Mediji Međunarodne organizacije	Jednom godišnje	Broj realizovanih obuka Broj inspektora rada i sudija koji su prošli obuku	Godišnje	7.000
3.3.2. Kontinuirano prikupljati, objedinjavati i obrađivati statističke podatke po polu o diskriminaciji žena na tržištu rada	Uprava za inspekcijske poslove Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Pravosuđe Agencija za mirno rješavanje rad sporova Sindikalne organizacije NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj i sveobuhvatnost analiza, istraživanja, izvještaja	Godišnje	Redovna i donatorska sredstva
3.3.3. Izveštavati o sprovođenju ciljanih kontrola od strane inspekcije rada	Uprava za inspekcijske poslove	Sindikalne organizacije NVO	Kontinuirano	Broj prijavljenih slučajeva diskriminacije	Godišnje	Redovna sredstva

3.3.4 Sprovoditi kampanje sa ciljem uklanjanja kulturnih i društvenih barijera i postizanja jednakih mogućnosti rada u svim sektorima	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Zavod za zapošljavanje Ministarstvo rada i socijalnog staranja Centar za stručno obrazovanje Ministarstvo prosvjete Ministarstvo nauke Direkcija za mala i srednja preduzeća	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Sindikalne organizacije NVO Mediji Međunarodne organizacije	2014	Broj javnih događanja Štampani materijali Medijska zastupljenost	Godišnje	10.000 Donatorska sredstva
3.4 Podsticati žensko poduzetništvo i samozapošljavanje						
3.4.1. Izraditi strategiju ženskog preduzetništva	Direkcija za mala i srednja preduzeća	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Privredna komora Unija poslodavaca NVO Međunarodne organizacije	2013	Usvojena strategija	Godišnje	Donatorska sredstva
3.4.2. Kreirati i izraditi sveobuhvatnu bazu podataka o ženskom preduzetništvu	Direkcija za mala i srednja preduzeća Zavod za statistiku Privredna komora Unija poslodavca	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) NVO Međunarodne organizacije	2014	Uspostavljena baza podataka	Godišnje	Donatorska sredstva

3.4.3. Inicirati i uspostaviti povoljnije kreditne linije za žene	Zavod za zapošljavanje Investiciono razvojni fond Direkcija za mala i srednja preduzeća	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) NVO Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj uspostavljenih kreditnih linija Broj odobrenih kredita za žene u okviru postojećih kreditnih linija pod povoljnijim uslovima	Godišnje	Redovna sredstva
3.4.4. Inicirati uvođenje poreskih olakšica za samozaposlene žene, žene preduzetnice i žene zaposlene u poljoprivredi	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo ekonomije Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Ministarstvo finansija Ministarstvo rada i socijalnog staranja	NVO Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Vrsta i broj poreskih olakšica	Godišnje	Redovna sredstva
3.4.5. Sprovesti programe obuke i seminare za žene koje otpočinju privatni biznis ili su vlasnice MSP, uz posebne obuke za žene iz teže zapošljivih kategorija	Direkcija za mala i srednja preduzeća Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Privredna komora Unija poslodavaca Zavod za zbrinjavanje izbjeglica NVO Međunarodne organizacije	Jednom godišnje	Broj obuka i seminara Broj polaznica	Godišnje	10.000 Donatorska sredstva

3.4.6. Organizovati sajam ženskog preduzetništva	Direkcija za mala i srednja preduzeća Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Privredna komora Unija poslodavca Mediji NVO Međunarodne organizacije	Jednom godišnje	Održan sajam Press clipping	Godišnje	Donatorska sredstva
3.4.7. Podsticati diversifikacije ruralnih ekonomija (razvoj starih zanata, izrada suvenira, proizvodi ručne radinosti i sl.), razmjena iskustava	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Ministarstvo održivog razvoja i turizma Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća	Lokalna uprava NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj žena- preduzetnica u ruralnom području Proizvodi koji se nude tržištu	Godišnje	Redovna sredstva
3.4.8. Promovisati aktivnosti žene na selu posredstvom medija, izbor najuspješnije preduzetnice u ruralnom području	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Ministarstvo održivog razvoja i turizma Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća	Lokalna uprava NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj događaja Press clipping	Godišnje	5.000 Donatorska sredstva

3.4.9. Financijska podrška poljoprivrednih aktivnosti žena i finansiranje projekata gdje su nosioci žene sa sela	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Investiciono razvojni fond Ministarstvo ekonomije	NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj žena- preduzetnica u ruralnom području Odobrena kreditna sredstva ženama sa ruralnog područja	Godišnje	Donatorska sredstva
3.4.10. Obilježavanje Međunarodnog dana žena preduzetnica – 3. petak u maju	Ministarstvo ekonomije Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Privredna komora Unija poslodavaca NVO Mediji Međunarodne organizacije	Jednom godišnje	Organizovani događaji Press clipping	Godišnje	Donatorska sredstva
3.4.11. Obezbijediti pomoć u pokretanju zanatske djelatnosti i ručne radionosti, sa mogućnošću formiranja zadruga, posebno za žene teže zapošljivih kategorija i žene iz seoskog područja	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Ministarstvo ekonomije Zavod za zapošljavanje	Zavod za zbrinjavanje izbjeglica Zanatska zadruga NVO Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj osnovanih zanatskih zadruga	Godišnje	Redovna sredstva

3.5 Postignut visok stepen usklađenosti radnih i porodičnih obaveza žena i muškaraca						
3.5.1. Usklađivanje radnog vremena roditelja sa radnim vremenom vrtića, škola i sl.	Ministarstvo prosvjete Ministarstvo rada i socijalnog staranja	Sindikalne organizacije Unija poslodavaca Prosvjetne ustanove Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Usklađenost radnog vremena i stavovi roditelja	Godišnje	Redovna sredstva
3.5.2 Pokretanje inicijative za izmjenu zakona i uvođenje kliznog radnog vremena	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Sindikalne organizacije NVO Mediji	2013	Uvođenje kliznog radnog vremena	Godišnje	Redovna sredstva
3.5.3. Podsticanje otvaranja vrtića i ustanova za djecu uz adekvatnu kontrolu kvalitete usluga. Proširenje postojećih kapaciteta ustanova za brigu o djeci	Ministarstvo prosvjete	Prosvjetne ustanove Lokalna uprava Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj novootvorenih ustanova za brigu o djeci Proširenje usluga i djece obuhvaćenih uslugama	Godišnje	Redovna sredstva

3.5.4. Promocija fleksibilnih radnih aranžmana i rada od kuće	Ministarstvo rada i socijalnog staranja	Unija poslodavaca Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Sindikalne organizacije Akademska zajednica NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj medijskih nastupa Broj zaposlenih koji koriste ove aranžmane	Godišnje	Redovna sredstva
3.5.5. Kontinuirano sprovođenje kampanja o ravnomjernoj raspodjeli kućnih i porodičnih obaveza	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Medijski događaji Press clipping	Godišnje	20.000 Donatorska sredstva
3.5.6. Otvaranje ustanova za brigu o starima i proširenje sistema mjera za brigu o starima	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Centri za socijalni rad	Lokalna uprava NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj otvorenih ustanova za stalnu brigu o starima Broj otvorenih dnevnih boravaka za starije	Godišnje	Redovna i donatorska sredstva

3.6 Osigurati efikasnu primjenu zakona i podsticati žene na prijavljivanje slučajeva diskriminacije na tržištu rada nadležnim institucijama						
3.6.1. Organizovati okrugle stolove, konferencije, studijske posjete u cilju razmjene dobrih praksi i primjene međunarodnog i nacionalnog antidiskriminacionog zakonodavstva	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Sindikalne organizacije NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj okruglih stolova, konferencija, studijskih posjeta Medijski prilozi	Godišnje	5.000
3.6.2. Osigurati besplatnu pravnu pomoć u slučajevima kada je u pitanju povreda prava iz rada i po osnovu rada	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo rada i socijalnog staranja	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Lokalne kancelarije za besplatnu pravnu pomoć Sindikalne organizacije Advokatska komora NVO	Kontinuirano	Broj pružene pravne pomoći	Godišnje	Redovna sredstva
3.7 Smanjiti jaz u zaradama muškaraca i žena						
3.7.1. Unaprijediti prikupljanje, obradu, analizu i distribuciju statističkih pokazatelja o jazu u zaradama između muškaraca i žena	Zavod za statistiku Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo finansija Uprava za kadrove	Ministarstva, državni organi, organi lokalne samouprave NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Periodični izvještaji MONSTAT-a Publikacija „Žene i muškarci u CG“	Godišnje	Donatorska sredstva

3.7.2. Organizovanje aktivnosti na podizanju svijesti o važnosti načela jednakih zarada za rad jednake vrijednosti i primjeni Zakona o radu	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo rada i socijalnog staranja	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore NVO Mediji Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Press clipping Broj događaja	Godišnje	Donatorska sredstva
--	--	--	--------------	---------------------------------	----------	---------------------

4. Rodno osjetljiva zdravstvena zaštita

Strateški cilj: Obezbijediti kvalitetnu i dostupnu rodno osjetljivu zdravstvenu zaštitu

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Partneri	Vremenski okvir	Indikatori	Podnošenje izvještaja	Potrebna finansijska sredstva
4.1. Unaprijeđena metodologija prikupljanja statističkih podataka o zdravlju stanovništva prema polu						
4.1.1. Uspostaviti sistematsko evidentiranje podataka zdravstvene statistike prema polu uz redovno praćenje, obrađivanje i publikovanje	Institut za javno zdravlje Zavod za statistiku	Zdravstvene ustanove	Kontinuirano prikupljanje Godišnje publikovanje	Uspostavljena zdravstvena evidencija Publikovani zdravstveni pokazatelji po polu	Godišnje	Redovna sredstva

4.1.2. Inicirati izradu programa evidencije i registra praćenja kretanja rodno osjetljivog zdravstvenog stanja ranjivih grupa (siromašnim ženama, ženama sa invaliditetom, seoskim ženama, Romkinjama, raseljenim i izbjeglim ženama, žrtvama trafikinga, seksualnim radnicama)	Ministarstvo zdravlja Institut za javno zdravlje	Domovi zdravlja NVO	Inicirati izradu programa i registara u prvoj godini Kontinuirano praćenje	Pokrenuta inicijativa izrade programa Broj besplatnih pregleda žena iz rizičnih grupa	Godišnje	Redovna sredstva
4.2 Unaprijeđena prevencija i rano otkrivanje malignih oboljenja (dojke, reproduktivnih organa žene, debelog crijeva, prostate...)						
4.2.1. Nacionalni program ranog otkrivanja malignih oboljenja kontinuirano razvijati i sprovoditi (smanjivanje rizičnih faktora, razvijanje zdravih stilova života, razvijanje lične odgovornosti osobe za zdravlje)	Ministarstvo zdravlja Institut za javno zdravlje Domovi zdravlja	JZU Klinički centar JZU Opšte bolnice	Kontinuirano	Izrađen nacionalni program Sprovedeni preventivni programi Štampani – distribuirani letci i brošure Broj pregleda	Godišnje	Redovna sredstva

4.2.2. Organizovati akcije i medijske programe povodom Međunarodne nedjelje borbe protiv malignih oboljenja s posebnim naglaskom na osvještavanje javnosti o potrebi prevencije i ranom otkrivanju raka dojke	Ministarstvo zdravlja Institut za javno zdravlje	JZU Domovi zdravlja Mediji NVO	Dva puta godišnje	Srovedene kampanje Broj medijskih programa i tekstova	Godišnje	5.000
4.3 Unaprijeđena prevencija polno prenosivih bolesti i povećati nivo lične odgovornosti prema sebi i drugima						
4.3.1. Implem entirati program prevencije PPB (usklađen sa kompatibilnim programima prevencije HIV/AIDS, infektivnih bolesti i sl.) te obezbijediti implementaciju po utvrđenoj dinamici	Ministarstvo zdravlja Institut za javno zdravlje	JZU Klinički centar JZU Opšte bolnice JZU Domovi zdravlja NVO	Kontinuirano primjenjivati i pratiti	Izrađen program Broj i vrsta realizovanih aktivnosti	Godišnje	Redovna sredstva

4.3.2. Sprovesti istraživanja na reprezentativnom uzorku mladih o znanju, stavovima i ponašanjima u vezi PPB, kako bi se jasno sagledalo stanje i trendovi	Institut za javno zdravlje	Zavod za statistiku	2013	Sprovedeno i publikovano istraživanje Broj medijskih predstavljanja	Godišnje	12.000
4.3.3. Kontinuirano sprovesti aktivnosti planiranih Programom: osvještavati i podizati nivo znanja mladih o polno prenosivim bolestima, potrebi prevencije i načinima pravovremene i djelotvorne zaštite	Institut za javno zdravlje	JZU Domovi zdravlja	Kontinuirano	Štampani informativni materijali Broj predavanja u školama	Godišnje	Redovna sredstva
4.4 Unaprijeđene mjere za očuvanje reproduktivnog zdravlja žena						
4.4.1. Obezbijediti svim ženama uslove za human i prirodan porođaj u cilju humanizacije rađanja	Ministarstvo zdravlja JZU Klinički centar JZU Domovi zdravlja kroz odgovarajuća savjetovašta za reproduktivno zdravlje	JZU Klinički centar – Ginekološko-akušerska klinika JZU Opšte bolnice – porodilišta Međunarodne organizacije	Program usvojiti u prvoj godini Kontinuirana realizacija i praćenje kvaliteta	Izrađen program i smjernice	Godišnje	Redovna sredstva

4.4.2. Sprovesti programe podrške svim ženama nakon porođaja u vezi dojenja, njege bebe i brige o sopstvenom zdravlju	Domovi zdravlja – pedijatrijska služba , patronažna služba Ginekološko – akušerska služba	JZU Opšte bolnice Institut za javno zdravlje	Kontinuirano	Broj edukacija i savjetovanja Broj korisnica	Godišnje	Redovna sredstva
4.4.3. Sprovesti programe edukacije mladih i žena o mogućnostima planiranja porodice i primjene kontracepcije, sa posebnim akcentom na ranjive grupe (siromašni, neobrazovani, Romi...)	JZU Domovi zdravlja – savjetovašta za mlade, savjetovašta za reproduktivno zdravlje	JZU Klinički centar JZU Opšte bolnice Institut za javno zdravlje	Kontinuirano	Broj edukacija, tribina i savjetovanja Broj polaznica/ka edukacije	Godišnje	5.000
4.5 Obezbijeđena kvalitetnija dostupnost zdravstvenoj zaštiti posebno ranjivim grupama žena (žene sa sela, žene sa invaliditetom, žene pripadnice nacionalnih manjina (naročito RE), žene izbjegla i raseljena lica, žrtve trgovine ljudima)						
4.5.1. Izraditi i primijeniti programe prevencije i edukacije mladih oba pola o višestrukoj štetnosti maloljetničkih brakova i trudnoća, naročito za zdravlje žene	Ministarstvo zdravlja JZU Domovi zdravlja – savjetovašta Institut za javno zdravlje	Klinički centar- klinika za ginekologiju i akušerstvo Opšte bolnice - ginekološko-akušerske službe	Kontinuirano	Broj dostupnih ambulantni Broj ostvarenih usluga	Godišnje	Redovna sredstva

4.5.2. Obezbijediti kontinuiranu prevenciju i specijalističke kontrole reproduktivnog zdravlja za raseljena, izbjegla lica i Rome	Ministarstvo zdravlja JZU Domovi zdravlja – ginekološko-akušerske službe	JZU Klinički centar- klinika za ginekologiju i akušerstvo JZU Opšte bolnice - ginekološko-akušerske službe	Kontinuirano	Broj realizovanih preventivnih programa (predavanja, radionice, edukativni materijal...) Broj korisnika/ca edukativnog programa	Godišnje	Redovna sredstva
4.6 Povećana senzibilisanost o rodno osjetljivoj zdravstvenoj zaštiti						
4.6.1. Povećati nivo znanja zdravstvenih radnika o pojmu rodne ravnopravnosti i značaju rodno osjetljive zdravstvene zaštite i mogućnostima njene kontinuirane realizacije	Ministarstvo zdravlja Institut za javno zdravlje - Centar za promociju zdravlja	Zdravstvene ustanove Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) NVO	Dva seminar godišnje od po 30 osoba	Broj održanih seminara Broj učesnika/ca	Godišnje	14.000
4.6.2. Kontinuirano raditi na edukaciji zdravstvenih radnika o pravima pacijenata/tkinja i obavezama zdravstvenih radnika, naročito u vezi dobre komunikacije tokom trajanja trudnoće i porođaja kao i nasilja nad ženama..	Ministarstvo zdravlja Institut za javno zdravlje	Ministarstvo zdravlja zdravstvene ustanove Ministarstvo unutrašnjih poslova Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo kulture	Dva seminar godišnje od po 30 osoba	Broj održanih seminara Broj učesnika/ca	Godišnje	14.000

4.7 Poboljšanje rad savjetovalista u preventivnoj zdravstvenoj zaštiti						
4.7.1. Unaprijediti rad postojećih savjetovalista (za mlade, za reproduktivno zdravlje, polno prenosive bolesti) te otvoriti nova u opštinama gdje ih nema	Ministarstvo zdravlja JZU Domovi zdravlja – savjetovalista za mlade	Institut za javno zdravlje	Kontinuirano	Evaluacioni izvještaj s preporukama Broj i vrsta pruženih usluga Broj savjetovalista	Godišnje	Redovna sredstva
4.7.2. Dopuniti programe savjetovalista za trudnice sadržajima u vezi prava i obaveza po osnovu roditeljstva, porođaja i njege novorođenčeta	Ministarstvo zdravlja JZU Domovi zdravlja – Savjetovalista za trudnice Pedijatrijske službe	Klinički centar- Klinika za ginekologiju i akušerstvo Institut za javno zdravlje	Kontinuirano	Broj i vrsta pruženih usluga Broj savjetovalista Broj osoba koje posjećuju savjetovaliste	Godišnje	Redovna sredstva
4.7.3. Učiniti dostupnim dobrovoljno, povjerljivo savjetovanje i testiranje na HIV svim zainteresovanim na teritoriji države	Institut za javno zdravlje – savjetovaliste za dobrovoljno, povjerljivo savjetovanje i testiranje na HIV Domovi zdravlja – savjetovalista za dobrovoljno, povjerljivo savjetovanje i testiranje na HIV	NVO	Kontinuirano	Broj i vrsta pruženih usluga Broj osoba koje posjećuju savjetovaliste	Godišnje	Redovna sredstva

5. Rodno zasnovano nasilje

Strateški cilj: Suzbiti sve oblike nasilja nad ženama i nasilja u porodici, te unaprijediti položaj i zaštitu prava žrtava svih oblika nasilja.

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Partneri	Vremenski okvir	Indikatori	Podnošenje izvještaja	Potrebna finansijska sredstva
5.1 Uspostavljen efikasan sistem praćenja primjene mjera iz Strategije zaštite od nasilja u porodici 2011-2015						
5.1.1. Definisati indikatore i izraditi plan monitoringa i evaluacije Strategije	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo unutrašnjih poslova Uprava policije Ministarstvo za ljudska i manjinska prava	Pravosuđe Organi za prekršaje Nevladine organizacije	II kvartal 2013	Izrađen plan monitoringa i evaluacije Strategije sa jasno određenim ulogama i odgovornostima svih sektora	Godišnje	2.500
5.1.2. Sprovoditi evaluaciju implementacije Strategije zaštite od nasilja u porodici	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo za ljudska i manjinska prava	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Nevladine organizacije	Jednom godišnje	Izrađeni godišnji izvještaji za svaku godinu trajanja strategije	Godišnje	Redovna sredstva
5.2 Uspostavljen efikasan sistem praćenja primjene mjera iz Strategije za borbu protiv trgovine ljudima 2012-2018						
5.2.1. Obezbijediti evaluaciju implementacije Strategije za borbu protiv trgovine ljudima	Ministarstvo unutrašnjih poslova (Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima)	Radna grupa za praćenje implementacije Strategije	Kontinuirano, a najmanje dva puta godišnje	Izvještaj o implementaciji Strategije za borbu protiv trgovine ljudima	Godišnje	5.000

5.2.2. Organizovati javne tribine, konferencije, predavanja o nasilju nad ženama –žrtvama trgovine ljudima	Ministarstvo unutrašnjih poslova (Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima) Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Crveni krst Crne Gore NVO	Dva puta godišnje	Broj organizovanih događaja Broj učesnika/ca	Godišnje	6.000
5.3 Unaprijeđen sistem vođenja statističkih podataka i redovno sprovoditi istraživanja o uzrocima, uticaju i posljedicama nasilja nad ženama i nasilja u porodici						
5.3.1. Razviti jedinstvene procedure i forme za prikupljanje podataka o rodno zasnovanom nasilju među nadležnim institucijama	Ministarstvo unutrašnjih poslova Uprava policije Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo zdravlja Ministarstvo prosvjete Pravosuđe Vijeće za prekršaje	Zavod za statistiku Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Međunarodne i domaće nevladine organizacije	2013-2014	Razvijene procedure na nivou svih relevantnih institucija	Godišnje	6.000 IPA sredstva

5.3.2. Razviti jedinstvenu bazu podataka o rodno zasnovanom nasilju (po polu, po godinama, po vrsti nasilja, po broju podnesenih prijava, po broju podignutih optuženja, po broju presuda i po izrečenim zaštitnim mjerama i sl.)	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Ministarstvo unutrašnjih poslova Uprava policije Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo prosvjete Ministarstvo zdravlja Pravosuđe Vijeće za prekršaje	Zavod za statistiku Međunarodne i nevladine organizacije	2014	Uspostavljena jedinstvena baza podataka	Godišnje	8.000 IPA sredstva
5.3.3. Sistematski prikupljati i objavljivati statističke podatke svih relevantnih institucija o slučajevima nasilja nad ženama	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Ministarstvo unutrašnjih poslova Uprava policije Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo zdravlja Uprava policije Pravosuđe Vijeće za prekršaje	Zavod za statistiku Međunarodne i nevladine organizacije	Kontinuirano	Podaci sistematski prikupljani i objavljivani u medijima minimum jednom u 6 mjeseci.	Godišnje	Redovna sredstva

5.3.4. Sprovoditi istraživanja o nasilju nad ženama i nasilju u porodici i uključiti podatke iz državnih institucija	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Ministarstvo unutrašnjih poslova Uprava policije Ministarstvo zdravlja Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo prosvjete Pravosuđe	Međunarodne i nevladine organizacije	Kontinuirano	U cilju praćenja stanja sprovedeno po 1 istraživanje na godišnjem nivou Istraživanja štampana u minimum 1000 primjeraka po istraživanju Organizovane minimum 2 javne prezentacije Godišnje rezultata istraživanja	Godišnje	16.600 na godišnjem nivou (2 istraživanja po 6.000, štampanje 3000, 2 javne promocije po 800) Sredstva donacija
5.4 Razvijena svijest kod državnih službenika/ca odgovornih za primjenu zakona, zdravstvenih i socijalnih radnika/ca o svim oblicima nasilja nad ženama i nasilja u porodici						
5.4.1. Publikovati i promovisati Konvenciju Savjeta Evrope o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo unutrašnjih poslova Uprava policije	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Politički klub za borbu protiv nasilja u porodici NVO Međunarodne organizacije	II kvartal 2013	Broj medijskih nastupa Broj članaka i drugih materijala štampanih medija	Godišnje	1.000

5.4.2. Edukacija stručnjaka koji rade u oblasti zaštite od nasilja u porodici u svim državnim organima za prepoznavanje, sprječavanje i kompetentno postupanje u slučajevima porodičnog nasilja	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo unutrašnjih poslova Uprava policije Ministarstvo zdravlja Ministarstvo prosvjete	Uprava za kadrove Centar za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Domaće i međunarodne NVO	Kontinuirano	Obučeno minimum 100 profesionalaca na godišnjem nivou Izrađen program obuke	Godišnje	50.000 IPA sredstva
--	---	--	--------------	--	----------	------------------------

5.5 Ojačan sistem socijalne i druge podrške i zaštite svih žrtava nasilja u porodici						
5.5.1. Izraditi analizu stanja i identifikovati ključne probleme u socijalnoj i drugoj zaštiti žrtava porodičnog nasilja i izvršiti procjenu kapaciteta neophodnih za efikasnu podršku žrtvama porodičnog nasilja	Ministarstvo rada i socijalnog staranja	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo unutrašnjih poslova Lokalna uprava NVO	2013	Izrađena analiza stanja i potreba i preporuke za poboljšanje kvaliteta postojećih i dizajniranje novih servisa podrške Žrtvama Utvrđena struktura i broj neophodnih kadrova u svim resorima Urađena analiza postojećih kapaciteta u državnom i NVO sektoru Urađena analiza postojećih i utvrđeni optimalni kapaciteti za smještaj žrtava porodičnog nasilja	Godišnje	2.000
5.5.2. Obezbijediti sredstva za rad multidisciplinarnih timova	Ministarstvo rada i socijalnog staranja	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo unutrašnjih poslova Ministarstvo zdravlja Ministarstvo	2013-2014	Obezbijedena sredstva	Godišnje	45.000

		prosvjete Lokalna uprava NVO				
5.5.3. Obezbijediti supervizijsku podršku radu multidisciplinarnih timova	Ministarstvo rada i socijalnog staranja	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Ministarstvo unutrašnjih poslova Ministarstvo zdravlja Uprava policije Pravosuđe Vijeće za prekršaje Lokalna uprava Nevladine organizacije Mediji	Kontinuirano	Obezbijedena podrška	Godišnje	12.000 Donatorska sredstva
5.5.4. Osnovati savjetovališta za brak i porodicu kao specijalizovanu ustanovu za pomoć žrtvama nasilja u porodici u sklopu Centra za socijalni rad ili Centra za mentalno zdravlje	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo zdravlja	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava NVO	2013/2014	Uspostavljeno 3 savjetovališta do kraja 2014	Godišnje	Redovna sredstva

5.5.5. Uspostaviti besplatnu i jedinstvenu SOS liniju za prijave slučajeva nasilja u porodici sa 24vornosatnim dežurstvom	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti) Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo unutrašnjih poslova Uprava policije	Telekomunikacione kompanije Lokalna uprava Međunarodne i nevladine organizacije	Do kraja 2013.	Uspostavljena jedinstvena SOS linija za žrtve porodičnog nasilja sa NVO kao nosiocima aktivnosti	Godišnje	Redovna i donatorska sredstva
5.5.6. Uspostaviti specifične programe podrške za žene žrtve porodičnog nasilja (programe samopodrške, osnaživanja, socijalizacije...)	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo zdravlja	Institut za javno zdravlje Nevladine organizacije	Kontinuirano	Uspostavljena minimum 3 programa podrške i samopodrške	Godišnje	12.000
5.5.7. Ojačati kapacitete socijalnih službi i NVO za sprovođenje instituta „povjerljivog lica“ u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici	Ministarstvo rada i socijalnog staranja	Ministarstvo pravde i ljudskih prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Nevladine organizacije	Kontinuirano	Obučeno minimum 60 osoba do kraja 2013 (po 20 iz sjevernog, južnog i centralnog dijela CG)	Godišnje	12.000
5.5.8. Uspostaviti održivi model finansiranja servisa podrške žrtvama porodičnog nasilja	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Lokalne uprave	Međunarodne i nevladine organizacije	2013-2014	Obezbijeđeni tehnički i prostorni uslovi za NVO koje obezbjeđuju servise podrške žrtvama nasilja u porodici	Godišnje	30.000

5.6.Unaprijeđen pristup pravdi za žene žrtve nasilja						
5.6.1. Opremiti prostor za obavljanje razgovora sa žrtavama porodičnog nasilja, prilagođen potrebama djece u sklopu policijskih stanica, a u sudovima opremiti posebne čekaone za žrtve svjedoke odvojene od okrivljenog	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo unutrašnjih poslova Uprava policije	Pravosuđe Vijeće za prekršaje Lokalne uprave Međunarodne i domaće NVO	Kontinuirano	Adekvatno opremljen prostor	Godišnje	Redovna sredstva i sredstva donacija
5.6.2. Izraditi informator i edukativne materijale o mehanizmima zaštite žrtava porodičnog nasilja, koji će biti dostupni u svim institucijama, kako bi se obezbijedila potpuna informisanost žrtve i zaposlenih u institucijama	Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo unutrašnjih poslova Uprava policije	Pravosuđe Vijeće za prekršaje Lokalne uprave Međunarodne organizacije NVO Mediji	2013-2014	Odštampan informator i edukativni materijal i dostupan u svim institucijama	Godišnje	Donatorska sredstva
5.6.3. Redovno pratiti primjenu propisa iz oblasti porodičnog nasilja	Ministarstvo pravde Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo za ljudska i manjinska prava	Ministarstvo unutrašnjih poslova Uprava policije Ministarstvo zdravlja Ministarstvo prosvjete Pravosuđe Organi za prekršaje Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne NVO	Kontinuirano	Izveštaji o primjeni usvojeni na Vladi	Godišnje	Redovna sredstva

5.7. Povećana informisanost i svijest javnosti o pojavi i posljedicama rodno zasnovanog nasilja						
5.7.1. Izraditi i licencirati program i edukativni materijal o rodno zasnovanom nasilju, nenasilnim oblicima ponašanja i rješavanja sukoba	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo prosvjete Zavod za školstvo	NVO	2013	Izrađen i licenciran program	Godišnje	3.000 IPA sredstva
5.7.2. Na osnovu licenciranog programa edukovati nastavnike/ce građanskog vaspitanja u osnovnim školama	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Zavod za školstvo Vaspitno-obrazovne ustanove NVO	Do kraja 2014	Obučeno 100 nastavnika/ca građanskog vaspitanja	Godišnje	20.000 IPA sredstva
5.7.3. Sprovoditi kampanje u cilju senzibilizacije javnosti o problemu nasilja u porodici, sa akcentom na kampanju 16 dana aktivizma borbe protiv nasilja nad ženama	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo prosvjete Ministarstvo rada i socijalnog staranja	Lokalne uprave Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Politički klub za borbu protiv nasilja u porodici Međunarodne i domaće NVO	2013-2014 Kontinuirano	Sprovedene dvije godišnje kampanje „16 dana aktivizma borbe protiv nasilja nad ženama“ i po jedna tematska kampanja godišnje	Godišnje	Donatorska sredstva

5.7.4. Izraditi i ažurirati posebnu web stranicu i facebook profil za prezentovanje programa i sprovedenih aktivnosti zaštite od nasilja u porodici	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo rada i socijalnog staranja	Politički klub za borbu protiv nasilja u porodici Međunarodne i domaće NVO	2013-2014 Kontinuirano	Izrađena i u kontinuitetu ažurirana web stranica	Godišnje	Donatorska sredstva
5.7.5. Organizovati kampanje u romskim naseljima o problemu nasilja nad ženama i prisilnim brakovima RE djevojčica	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava	Romski savjet Crveni krst Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Politički klub za borbu protiv nasilja u porodici Nevladine i Međunarodne	Jednom godišnje	Sprovedene kampanje	Godišnje	10.000

6. Mediji i kultura

Strateški cilj: Suzbijati rodne stereotipe i uvesti politiku rodne ravnopravnosti u medije i kulturu

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Partneri	Vremenski okvir	Indikatori	Podnošenje izvještaja	Potrebna financijska sredstva
6.1. Povećana medijska vidljivost primjene politike rodne ravnopravnosti						
6.1.1. Štampati i promovisati Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori (2013-2017)	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo kulture	Lokalna samouprava Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Mediji NVO	I kvartal 2013	Štampan i predstavljen javnosti Plan te dostavljen najznačajnijim interesnim grupama Broj medijskih nastupa	Godišnje	2.000
6.1.2. Organizovati svaka tri mjeseca konferenciju za štampu Odjeljenja za rodnu ravnopravnost	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Mediji Lokalna uprava	4 puta godišnje	Broj održanih konferencija za štampu Broj prisutnih medija Broj medijskih priloga	Godišnje	Nisu potrebna sredstva
6.1.3. Sprovesti analizu medijskog izvještavanja s aspekta rodne ravnopravnosti Kontinuirano vršiti monitoring izvještavanja medija	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Mediji NVO	II kvartal 2013 I kontinuirano	Sprovedena analiza i predstavljena javnosti Izvještaj o monitoringu	Godišnje	5.000

6.2. Unaprijeđeno znanje zaposlenih u medijima o rodnoj ravnopravnosti						
6.2.1. Organizovati edukativne radionice za zaposlene u medijima na temu rodne ravnopravnosti (predstavljanje zakonskog i strateškog okvira, savremeni problemi u oblasti, značaj zastupljenosti u medijima, upotreba rodno senzitivnog jezika...)	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo kulture	Resorna ministarstva (koordinatori za rodnu ravnopravnost) Uprava za kadrove Agencija za elektronske medije Institut za medije NVO	Dva seminara godišnje	4 organizovane radionice Obučeno 80 predstavnika medija	Godišnje	14.000
6.2.2. Inicirati vođenje statistike po polu zaposlenih u medijima	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo kulture	Agencija za elektronske medije Mediji Institut za medije NVO	Kontinuirano	Prikupljeni i objavljeni podaci razvrstani po polu	Godišnje	Redovna sredstva
6.2.3. Štampati, predstaviti i distribuirati brošuru o ulozi medija u promovisanju rodne ravnopravnosti	Ministarstvo kulture Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Medijske i izdavačke kuće Mediji Akademska zajednica NVO	2014	Odštampana brošura Brošura predstavljena javnosti Distribuirana brošura interesnim grupama	Godišnje	1.500 Sredstva donacija

6.3. Uspostavljanje rodne ravnopravnosti u oblasti kulture						
6.3.1. Sufinansiranje kvalitetnih kulturno-umjetničkih programa i projekata koji afirmišu rodnu ravnopravnost	Ministarstvo kulture	Lokalna samouprava Vlada Crne Gore – Komisija za sufinasiranje NVO	Kontinuirano	Broj sufinansiranih projekata	Godišnje	Redovna sredstva
6.3.2. Organizovati edukativne radionice za zaposlene u lokalnoj samoupravi o značaju rodne ravnopravnosti u oblasti kulture	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo kulture Uprava za kadrove Lokalna uprava	Jednom godišnje	Broj održanih edukativnih radionica Broj učesnika/ca	Godišnje	Redovna sredstva
6.3.3. Organizovati edukativne radionice o značaju rodne ravnopravnosti u crnogorskim institucijama kulture	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo kulture Javne institucije kulture Lokalna samouprava NVO	Jednom godišnje	Broj održanih edukativnih radionica Broj učesnika/ca	Godišnje	Redovna sredstva
6.3.4. Organizovati Nedjelju ženskog kulturnog stvaralaštva (ŽENES)	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo kulture	Lokalne uprave Mediji Međunarodne i domaće nevladine organizacije	I kvartal 2014	Broj događaja Broj medijskih nastupa Broj umjetnica	Godišnje	Redovna sredstva

6.4. Unaprijeđena medijska promocija uspješnih žena						
6.4.1. Podstaći uvođenje kontinuiranih programa koji promovišu uspješne žene (bez obzira na obrazovanje, političko, seksualno, nacionalno ili vjersko opredjeljenje) u elektronskim i štampanim medijima	Ministarstvo kulture	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Mediji NVO	Kontinuirano	Broj programa	Godišnje	Redovna sredstva
6.4.2. Promovisati i medijski podržati žene koje se bave starim zanatima i vještinama	Ministarstvo kulture	Vlada Crne Gore- Komisija za sufinansiranje NVO Lokalna uprava Pojedinci NVO	Kontinuirano	Broj emitovanih TV i radio emisija Broj učesnica na sajmovima, radionicama, performansima	Godišnje	Redovna sredstva
6.4.3. Promovisati uspješne žene u nauci	Ministarstvo nauke Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	PRONA NVO Mediji	Kontinuirano	Broj emitovanih TV emisija Broj članaka u štampanim medijima Broj organizovanih promotivnih događaja Dodijeljena nagrada najuspješnijoj ženi u nauci	Godišnje	Redovna sredstva

6.5. Podstaci publikovanje literature koja promovise rodnu ravnopravnost						
6.5.1. Učestvovati na sajmu knjiga sa literaturom o rodnoj ravnopravnosti	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo kulture	Zemlje regiona Međunarodne i domaće nevladine organizacije	II kvartal 2013	Štand na sajmu knjiga Broj izloženih publikacija	Godišnje	Redovna sredstva

7. Ravnopravnost u procesu odlučivanja u političkom i javnom životu

Strateški cilj: Ravnopravno učešće žena i muškaraca na svim nivoima odlučivanja

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Partneri	Vremenski okvir	Indikatori	Podnošenje izvještaja	Potrebna finansijska sredstva
7.1. Postignuta uravnotežena zastupljenost žena i muškaraca u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti na svim nivoima						
7.1.1. Razmotriti redefinisane kvote od 30% u Zakonu o izboru odbornika i poslanika na način da se uvede obaveza da svako treće mjesto na listi bude lice manje zastupljenog pola	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Zaštitnik ljudskih prava i sloboda NVO Mediji	Do kraja 2014	Izrađen predlog za izmjenu	Godišnje	Redovna sredstva

7.1.2. Organizovati aktivnosti podizanja svijesti javnosti o Rezoluciji Savjeta Evrope Rec (2003) o uravnoteženom učešću žena i muškaraca u političkom i javnom odlučivanju	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Skupština Crne Gore NVO	Kontinuirano	Broj događaja Broj medijskih nastupa	Godišnje	3.000
7.1.3. Organizovati godišnje prikupljanje i objavljivanje statističkih podataka o zastupljenosti žena i muškaraca u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti na državnom i lokalnom nivou	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstva i državni organi, organi lokalne samouprave	Jednom godišnje	Izrađen i javno predstavljen godišnji izvještaj sa preporukama	Godišnje	Redovna sredstva
7.2. Povećano učešće žena u izvršnoj vlasti, kao i na mjestima odlučivanja koje imenuje Vlada – voditi računa o rodnom balansu prilikom imenovanja i izbora						
7.2.1. Prikupiti i objaviti podatke o učešću žena u izvršnoj vlasti i mjestima odlučivanja koje imenuje Vlada	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstva i državni organi, organi lokalne samouprave	I kvartal 2013	Podaci prikupljeni i objavljeni	Godišnje	Redovna sredstva

7.2.2. Na osnovu prikupljenih podataka napraviti analizu sa preporukama koja će biti upućena Vladi na usvajanje	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstva i državni organi, organi lokalne samouprave	II kvartal 2013	Izrađena analiza sa preporukama Analiza predložena Vladi na usvajanje	Godišnje	Redovna sredstva
7.2.3. Primijeniti CEDAW preporuku koja se odnosi na efikasniju primjenu člana 10 Zakona o rodnoj ravnopravnosti	Vlada Crne Gore Skupština Crne Gore	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Državni organi, organi lokalne samouprave NVO	Kontinuirano	Primijenjena preporuka	Godišnje	Redovna sredstva
7.3. Političke partije osnažene za uvođenje rodne ravnopravnosti u svoje programe i statute						
7.3.1. Održati sastanke sa parlamentarnim partijama o međunarodnim i domaćim zakonskim obavezama u dijelu postizanja rodne ravnopravnosti	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Parlamentarne političke partije	5 sastanaka godišnje	Održani sastanci	Godišnje	Redovna sredstva
7.3.2. Organizovati seminar za članove/ice Odbora za rodnu ravnopravnost i Odbora za ljudska prava Skupštine Crne Gore na temu rodne	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore NVO	Jedan godišnje	Održana dva seminara Obučeno 20 članova/ica odbora	Godišnje	10.000 IPA sredstva

ravnopravnosti						
7.3.3. Organizovati okrugle stolove/konferencije o potrebi većeg učešća žena u političkom i javnom životu	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Zaštitnik ljudskih prava i sloboda NVO Mediji	Jedan godišnje	Broj okruglih stolova Broj učesnika/ca	Godišnje	3.000
7.4. Povećan broj žena pripadnica nacionalnih manjina, posebno RE populacije u političkom životu						
7.4.1. Organizovati edukacije za mlade pripadnice nacionalnih manjina i Romkinja kako bi se osnažile za bavljenje politikom	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Romske i druge NVO	Jednom godišnje	Broj edukacija Broj učesnika/ca	Godišnje	7.000
7.4.2. Organizovati medijsku kampanju za promociju žena pripadnica manjinske populacije za bavljenje politikom	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Romske NVO i ostale	II kvartal 2014	Broj medijskih nastupa Broj video i štampanih materijala	Godišnje	10.000

7.5. Implementacija Rezolucije 1325 Savjeta bezbjednosti UN – Žene, mir i bezbjednost						
7.5.1. Uključiti rodnu perspektivu u obuku zaposlenih u sektoru bezbjednosti, a naročito za mirovne misije	Ministarstvo odbrane Ministarstvo unutrašnjih poslova	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija NVO	Kontinuirano	Broj obuka Broj učesnika/ca	Godišnje	7.000
7.5.2. Izraditi propagadni materijal o Rezoluciji 1325 Savjeta bezbjednosti UN – Žene, mir, bezbjednost i sprovođenje kampanja	Ministarstvo odbrane Ministarstvo unutrašnjih poslova	Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) NVO Mediji	III kvartal 2013	Izrađen materijal Broj medijskih nastupa	Godišnje	20.000 (sredstva donacija)
7.5.3. Organizovati edukaciju Vojske o Rezoluciji 1325 Savjeta bezbjednosti UN	Ministarstvo odbrane	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) NVO	Jednom godišnje	Obučeno 50 pripadnika Vojske	Godišnje	7.000

7.5.4. Organizovati edukaciju pripadnika sektora bezbjednosti o rodno zasnovanom nasilju	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Ministarstvo odbrane	NVO	Jednom godišnje	Obučeno 50 pripadnika sektora bezbjednosti	Godišnje	7.000
7.5.5. Organizovati Regionalnu konferenciju na temu primjene R 1325	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo odbrane Ministarstvo unutrašnjih poslova Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Uprava policije NVO Međunarodne organizacije	II kvartal 2013	Broj učesnika/ca konferencije Izveštaj sa preporukama	Godišnje	10.000 (Sredstva donacija)
7.5.6. Unaprijediti bazu podataka o zastupljenosti žena i muškaraca u Vojsci i Policiji	Ministarstvo odbrane Uprava policije	Međunarodne i nevladine organizacije, mediji i UNDP/SEESAC i MO zemalja potpisnika projekta	Kontinuirano	Unaprijeđena baza podataka	Godišnje	20.000 (Sredstva donacija)
7.5.7. Realizacija Programa aktivnosti MO koji se odnosi na realizaciju komponenti regionalnog projekta „Jačanje regionalne saradnje na planu integracije rodne	Ministarstvo odbrane	UNDP/SEESAC i MO zemalja potpisnika projekta	2013-2015	Realizovan projekat Broj realizovanih aktivnosti Preporuke	Godišnje	Sredstva donacija

perspektive u reformu sektora bezbjednosti na Zapadnom Balkanu“						
7.5.8. Primijeniti smjernice za uvođenje rodno osjetljive policijske prakse	Uprava policije	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Međunarodne i domaće nevladine organizacije	Kontinuirano	Broj preporuka primijenjeno u praksi	Godišnje	Redovna sredstva

8. Međunarodna politika i saradnja

Strateški cilj: Integracija politike rodne ravnopravnosti u sve međunarodne procese i odnose

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Partneri	Vremenski okvir	Indikatori	Podnošenje izvještaja	Potrebna finansijska sredstva
8.1. Podignuta svijest među ženama i široj javnosti o osnovnim pravima žena koja proizlaze iz UN i EU pravnih dokumenata kao i nacionalnog zakonodavstva						
8.1.1. Redovno informisati javnost o međunarodnim obavezama iz oblasti zaštite ljudskih prava žena, naročito UN i EU	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Međunarodne organizacije Mediji	Jednom godišnje	Broj medijskih nastupa Broj video i štampanog materijala	Godišnje	5.000

8.1.2. Prevesti i štampati dokumenta UN i EU iz oblasti rodne ravnopravnosti	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Međunarodne organizacije Mediji	Do kraja 2014	Prevedena i odštampana publikacija	Godišnje	5.000 Sredstva donacija
8.1.3. Organizovati javne debate na fakultetima o međunarodnim obavezama iz oblasti zaštite ljudskih prava žena	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo prosvjete Visokoškolske ustanove Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija	III kvartal 2013 II kvartal 2014	Organizovano 5 javnih debata Broj učesnika/ca	Godišnje	2.500
8.2. Uključivanje evropskih standarda rodne ravnopravnosti u nacionalno zakonodavstvo i integracija rodne ravnopravnosti u proces pregovora o pristupanju EU						
8.2.1. Uraditi analizu usklađenosti domaćih propisa sa pravnom tekovinom EU iz oblasti rodne ravnopravnosti	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Ministarstva i organi državne uprave Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore NVO	Kontinuirano	Urađena analiza sa predlogom izmjena propisa	Godišnje	Redovna sredstva
8.2.2. Pratiti integrisanost pitanja rodne ravnopravnost kroz sva poglavlja o pristupanju EU	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Ministarstva i organi državne uprave Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore NVO	Kontinuirano	Akcioni planovi za poglavlja	Godišnje	Redovna sredstva

8.2.3. Voditi računa o balansiranoj zastupljenosti žena i muškaraca u pregovaračkim timovima	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Ministarstva i organi državne uprave NVO	Kontinuirano	Broj žena i muškaraca u pregovaračkim timovima	Godišnje	Redovna sredstva
8.3. Povećano znanje i svijest o primjeni Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Opcionom Protokolu						
8.3.1. Redovno informisati javnost o CEDAW i OP i njihovoj primjeni	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstva i organi državne uprave Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Mediji NVO	Kontinuirano	Broj medijskih nastupa Broj izvještaja	Godišnje	5.000
8.3.2. Održavati redovne sastanke sa sudijama i advokatima na temu direktne primjene CEDAW u praksi	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Pravosuđe Advokatska komora Centar za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija	Jednom godišnje	Broj sastanaka Zaključci	Godišnje	Redovna sredstva
8.3.3. Izvijestiti CEDAW Komitet o primjeni zaključnih komentara i preporuka koje se odnose na paragrafe 19 do 23	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Ministarstva i organi državne uprave NVO	III kvartal 2014	Izvještaj pripremljen i usvojen na Vladi Upućen Komitetu	Godišnje	Redovna sredstva

8.4. Unaprijeđena saradnja sa institucionalnim mehanizmima u državama regiona						
8.4.1. Održavati redovne sastanke regionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Države regiona Međunarodne organizacije	Jednom godišnje	Broj održanih sastanaka Broj učesnika/ca Zaključci, preporuke	Godišnje	5.000
8.4.2. Učestvovati na regionalnim i međunarodnim skupovima od značaja za rodnu ravnopravnost	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Države regiona Međunarodne organizacije	Kontinuirano	Broj održanih skupova Broj učesnika/ca Zaključci, preporuke	Godišnje	5.000
8.4.3. Organizovati studijske posjete za zaposlene u mehanizmima za rodnu ravnopravnost na specifične teme od značaja za postizanje rodne ravnopravnosti u regionu	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Države regiona Međunarodne organizacije	Jednom godišnje	Broj organizovanih studijskih posjeta	Godišnje	10.000 (sredstva donacija)

9. Institucionalni mehanizmi za primjenu politika rodne ravnopravnosti

Strateški cilj: Stvaranje održivih mehanizama za postizanje rodne ravnopravnosti

Aktivnosti	Nosioci aktivnosti	Partneri	Vremenski okvir	Indikatori	Podnošenje izvještaja	Potrebna financijska sredstva
9.1. Jačanje mehanizama za primjenu rodne ravnopravnosti na nacionalnom nivou i unaprjeđenje njihovog koordiniranog djelovanja						
9.1.1. Formirati Komisiju za praćenje implementacije politika rodne ravnopravnosti	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstva i organi uprave	I kvartal 2013	Formirana komisija	Godišnje	Redovna sredstva
9.1.2. Održavati redovne sastanke sa koordinatorima/kama za pitanja rodne ravnopravnosti u državnim organima	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Koordinatori za pitanja rodne ravnopravnosti u ministarstvima i organima uprave	Tri sastanka godišnje	Broj sastanaka Broj učesnika/ca Izvještaji sa sastanaka	Godišnje	Redovna sredstva
9.1.3. Uključiti u opis poslova koordinatora/ki pitanja rodne ravnopravnosti	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstva i organi uprave	Do kraja 2014	Broj zaposlenih kojima je u opis posla uključena rodna ravnopravnost	Godišnje	Redovna sredstva

9.1.4. Organizovati seminare za koordinatore/ke u cilju jačanja kapaciteta za primjenu rodne ravnopravnosti u svakodnevnom radu	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost) Uprava za kadrove	Ministarstva i organi uprave	Jedan godišnje	Organizovana dva seminara Broj učesnika/ca	Godišnje	7.000
9.2.Osnovani novi i osnaženi postojeći mehanizmi za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou						
9.2.1. Uspostavljanje saradnje sa preostalih 6 opština (Podgorica, Andrijevica, Plav, Rožaje, Plužine i Šavnik) i potpisivanje Memoranduma o saradnji	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Opštine	Do kraja 2014	Potpisan Memorandum o saradnji sa 6 opština	Godišnje	5.000 (sredstva donacija)
9.2.2. Pružanje kontinuirane podrške opštinama sa kojima je uspostavljena saradnja na izradi i implementaciji lokalnih akcionih planova za rodnu ravnopravnost	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Opštine	Kontinuirano	Broj izrađenih i usvojenih LAP-ova Broj realizovanih aktivnosti	Godišnje	20.000 (sredstva donacija)

9.2.3. Sprovesti zajedničke aktivnosti i kampanje Odjeljenja za rodnu ravnopravnost i opština u cilju podizanja svijesti o pitanjima rodne ravnopravnosti	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Opštine	Dva puta godišnje	Broj organizovanih aktivnosti Broj medijskih nastupa	Godišnje	20.000 (sredstva donacija)
9.3. Osnaženi kapaciteti Odjeljenja za rodnu ravnopravnost za sprovođenje politike rodne ravnopravnosti						
9.3.1. Kadrovski ojačati Odjeljenje za rodnu ravnopravnost	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava	Ministarstvo finansija	Kontinuirano	Do kraja 2015 zaposlene dvije osobe	Godišnje	Budžetska sredstva
9.3.2. Finansijski ojačati Odjeljenje za rodnu ravnopravnost	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava	Ministarstvo finansija	Kontinuirano	Povećan budžet Odjeljenja	Godišnje	Budžetska sredstva

9.4. Osnaženi kapaciteti Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za djelovanje po pritužbama za diskriminaciju po osnovu pola						
9.4.1. Redovni sastanci Odjeljenja za rodnu ravnopravnost sa Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda	Dva puta godišnje	Broj održanih sastanaka Izvještaji sa sastanaka	Godišnje	Redovna sredstva
9.4.2. Organizovati doedukaciju zaposlenih u kancelariji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda o primjeni međunarodnih i domaćih instrumenata zaštite od rodne diskriminacije	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda	Jednom godišnje	Obučeno 20 zaposlenih	Godišnje	3.000
9.5. Poboljšana saradnja sa nevladinim organizacijama						
9.5.1. Redovno održavati sastanke Foruma za dijalog sa predstavnicima civilnog društva	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Civilni sektor Mediji	3 puta godišnje	Broj održanih sastanaka Broj učesnika/ca	Godišnje	2.500

9.5.2. Organizovanje zajedničkih aktivnosti u cilju pune primjene PAPRR	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	NVO	Dva puta godišnje	Broj realizovanih aktivnosti	Godišnje	12.000
9.6. Uvesti upravljanje budžetskim sredstvima prema polu						
9.6.1. Prevesti i odštampati metodološki priručnik Savjeta Evrope o upravljanju budžetskim sredstvima s rodnog aspekta	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstvo finansija NVO	2014	Preveden, štampan i distribuiran priručnik	Godišnje	3.000 Sredstva donacija
9.6.2. Organizovati edukacije za rodno osjetljivo upravljanje budžetskim sredstvima	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Ministarstva i organi državne uprave Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore Opštine NVO	Dvije godišnje	Obučeno 80 ljudi iz opština	Godišnje	14.000 Sredstva donacija
9.6.3. Sprovesti analizu budžeta u četiri izabrane opštine i jednom ministarstvu s aspekta rodne ravnopravnosti	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (Odjeljenje za rodnu ravnopravnost)	Odabrano Ministarstvo i 4 opštine	Do kraja 2014	Sprovedena analiza sa preporukama	Godišnje	3.000 Sredstva donacija